

İSLAM MEDENİYETİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Islamic Civilization Studies

e-ISSN: 2149-0872

Cilt/Volume 10 - Sayı/Issue 2 - Ağustos/August 2025: 411-442

Alman Oryantalist Theodor Nöldeke'nin Siyer'e Yaklaşımı

The Approach To Sira Of German Orientalist Theodor Nöldeke

Mustafa YANÇ

Arş. Gör., Bartın Üniveristesi, İslami İlimler Res. Asst., Bartın University, Faculty of Islamic
Fakültesi, Siyer-i Nebi ve İslam Tarihi Anabilim Dalı, Sciences, Department of Sira and Islamic History,
Bartın, Türkiye Bartın, Türkiye.

mustafa-yanc@hotmail.com Orcid: 0000-0002-7960-1655

Atıf/Cite:

Yanç, Mustafa. "Alman Oryantalist Theodor Nöldeke'nin Siyer'e Yaklaşımı". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 10/2 (Ağustos 2025), 411-442.
<https://doi.org/10.20486/imad.1699395>

Araştırma Makalesi / Research Article

Başvuru Tarihi / Received: 14.05.2025

Kabul Tarihi / Accepted: 31.07.2025

Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
Licensed Under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Öz

Bu çalışma, 19. yüzyıl oryantalizminin öne çıkan şahsiyetlerinden biri olan Theodor Nöldeke'nin siyere yaklaşımını incelemeyi ve onun siyer anlatımlarında objektiflik ilkesine ne ölçüde riayet ettiğini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Belirtilen hedef doğrultusunda herhangi bir araştırmanın varlığına rastlanılmamıştır. Dolayısıyla makale, genelde oryantalist siyer literatüründe, özelde ise Nöldeke araştırmalarında bulunan bir boşluğu doldurmayı gaye edinerek kaleme alınmış ve ilgili alanda ileride yapılacak araştırmalara zemin hazırlamayı hedeflemiştir. Bu bağlamda Nöldeke'nin siyere dair eserleri istatistiksel veri analizi, metin tenkidi ve mukayese yöntemi esas alınarak incelenmiştir. Nitekim Nöldeke'nin bazı oryantalistlerin yanı sıra tefsir, hadis, edebiyat ve İslâm tarihi kaynaklarından istifade ettiği müşahade edilmiştir. Öte yandan tarafsızlık hususunda bazı seleflerini eleştirmiş olmasına rağmen kendisinin de Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Müslümanlar hakkındaki yorumlarında nesnellik ilkesine sadık kalmadığı tespit edilmiştir. Onun kaynaklarla destekleyemediği yaklaşımlarını varsayımsal ifadelerle kamufle etmeye çalışması, teliflerinde birbiriyle çelişen anlatımlara yer vermesi, siyere kaynaklık eden ilgili Kur'an ayetleri ile sahih hadisleri görmezden gelmesi ve İslâm tarihi kitaplarında açıkça belirtilen hususları dikkate almaması, söz konusu taraflı tutumunu yansıtan göstergelerdendir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Siyer, Oryantalizm, Alman Oryantalizmi, Theodor Nöldeke.

Abstract

This study seeks to analyse the approach of Theodor Nöldeke, one of the leading figures of 19th-century Orientalism, to the *sira*, and to assess the extent to which he adhered to the principle of objectivity in his representations of the Prophet's life. In line with this objective, no existing research was encountered. Therefore, the article was written with the aim of filling a gap in the Orientalist *sira* literature in general, and in Nöldeke studies in particular, and seeks to lay the groundwork for future research in this field. In this context, Nöldeke's works on the *sira* have been analysed on the basis of statistical data analysis, textual criticism, and comparative methods. Indeed, it has been observed that Nöldeke benefited not only from some Orientalists, but also from sources in tafsir, hadith, Arabic literature, and Islamic history. On the other hand, although he criticized some of his predecessors in terms of impartiality, it has been determined that he himself did not adhere to the principle of objectivity in his interpretations regarding the Prophet Muhammad (peace be upon him) and the Muslims. His attempt to conceal unsupported approaches through hypothetical expressions, his inclusion of contradictory narratives in his works, his disregard for relevant Quranic verses and authentic hadiths that serve as sources for the *sira*, and his neglect of facts explicitly stated in Islamic historical sources are among the indicators of his biased attitude.

Keywords: History of Islam, *Sira*, Orientalism, German Orientalism, Theodor Nöldeke.

Giriş

Şarkiyat araştırmaları 19. yüzyılın başlarından itibaren Kitâb-ı Mukaddes teolojisine yardımcı bir bilim dalı olmaktan peyderpey farklılaşarak müstakil bir ilmi disiplin hüviyetine erişmiştir.¹ Yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise Alman müsteşriklerin öncülüğünde farklı alt disiplinlere taksim edilmiştir.² Bahsedilen yeni düzen

¹ Edward W. Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, çev. Berna Yıldırım (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2017), 131-132. Zikredilen süreç hakkında detaylı bilgi için bk. Sabine Mangold, *Eine „weltbürgerliche Wissenschaft“ - Die deutsche Orientalistik im 19. Jahrhundert* (Stuttgart: Franz Steiner, 2004), 29-77.

² Mangold, *Eine „weltbürgerliche Wissenschaft“*, 101.

oryantalistler tarafından yürütülen İslâm araştırmalarını da etkilemiş, İslâmî ilimlerin kendi içlerinde bölünmesini gerektirmiş ve siyer alanında müstakil eserlerin kaleme alınmasını sağlamıştır.³ Zikredilen alanda çalışmalarını sürdüren önemli isimlerden biri de Theodor Nöldeke'dir (ö.1930).

Akademik oryantalizmin ilk siyer müelliflerinden olan Theodor Nöldeke⁴ teoloji, edebiyat, tefsir ve tarih konulu akademik çalışmalarıyla⁵ kendi dönemini etkilemeyi,⁶ ayrıca günümüze kadar ismini duyurmayı başaran mühim bir şahsiyettir. Nöldeke'nin kendi döneminin siyer müelliflerini dogmatik görüşlere sahip olmaları, eserlerinde polemige çok fazla yer vermeleri ve sübjektif yorumlar serdetmeleri açısından eleştirmesi⁷ dikkat çekicidir. Buradan hareketle Nöldeke'nin seleflerine yönelttiği eleştirileri ve bilimsel kaideleri kendi çalışmalarında ne kadar dikkate aldığı tespit edilmelidir. Zikredilen hususun önemine rağmen uluslararası akademik literatürde

³ Zikredilen dönemdeki siyer çalışmalarına örnek olarak bk. Gustav Weil, *Mohammed der Prophet, sein Leben und seine Lehre aus handschriftlichen Quellen und dem Koran geschöpft und dargestellt* (Stuttgart: J. B. Metzler, 1843); Caussin de Perceval, *Essai sur l'histoire des Arabes avant l'islamisme, pendant l'époque de Mahomet et Jusqu'à la réduction de toutes les tribus sous la loi musulmane* (Paris: Firmin Didot Frères, 1847-1849); Aloys Sprenger, *The Life Of Mohammad From Original Sources* (Allahabad: The Presbyterian Mission Press, 1851); William Muir, *The Life of Mahomet* (London: Smith, Elder and Co., 1861).

⁴ Theodor Nöldeke için bk. David Heinrich Müller, "Theodor Nöldeke", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 20 (1906), 125-127; C. Snouck Hurgronje, "Theodor Nöldeke 2. März 1836-25. Dezember 1930", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 85/3/4 (1931), 239-281; Carl Heinrich Becker, *Islamstudien* (Leipzig: Quelle&Meyer, 1932), 2/514-522; Enno Littmann, *Ein Jahrhundert Orientalistik* (Wiesbaden: Otto Harrasowitz, 1955); Johann Fück, *Die Arabischen Studien in Europa* (Leipzig: Otto Harrasowitz, 1955), 217-220; Necip el-Akiki, *el-Müsteşrikûn* (Mısır: Daru'l-Mearif, 1964), 2/738-739; Rudi Paret, *Arabistik und Islamkunde an deutschen Universitäten: Deutsche Orientalisten seit Theodor Nöldeke* (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1966); Carl Brockelmann, "Autobiographische Aufzeichnungen und Erinnerungen von Carl Brockelmann", *Oriens* 27/28 (1981), 1-65; Hilal Görgün, "Nöldeke, Theodor", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2007); Rudolf Sellheim, "Theodor Nöldeke (1836-1930): Begründer der modernen Orientalistik", *Die Welt des Orients* 37 (2007), 135-144.

⁵ Theodor Nöldeke'nin eserleri için bk. Ernst Kuhn, "Versuch einer Übersicht der Schriften Theodor Nöldeke's", *Orientalische Studien Theodor Nöldeke zum siebzigsten Geburtstag* (2. März 1906) (Giessen: Verlag von Alfred Töpelmann, 1906), 13-51; Hüseyin Polat, *Kur'ân Kronolojisine Oryantalistik Yaklaşımlar: Gustav Weil ve Theodor Nöldeke* (Muş: Beka Yayıncılık, 2020), 154-158.

⁶ bk. Julius Wellhausen vd., "Mohammedanism", *Encyclopedia Britannica* (Edinburgh: Adam and Charles Black, 1883), 16/545-565; Carl Brockelmann, *Geschichte der islamischen Völker* (München&Berlin: Verlag von R. Oldenbourg, 1943), 3-33.

⁷ Theodor Nöldeke, *Geschichte des Qorans* (Göttingen: Verlag der Dieterichschen Buchhandlung, 1860), XXI-XXII.

Theodor Nöldeke'nin Kur'ân tarihine dair eserlerinin incelenmesine⁸ karşın siyer anlayışının irdelendiği bir araştırmaya ulaşılammıştır.

Bu makale Theodor Nöldeke'nin siyer çalışmalarını kronolojik olarak tanıtarak onun siyer anlayışını tasvir ettikten sonra yazım esnasında istifade ettiği -İslâm ve Batı literatürüne ait- kaynakları tespit edecektir. Bununla birlikte ilgili kaynakların kullanım sıklıklarının da gözetilecek ve Nöldeke'nin temas ettiği tarihi hadiseleri ele alış üslubunu değerlendirerek objektiflik ilkesine ne kadar sadık kaldığını tartışacaktır. Ayrıca Nöldeke'nin varsayımsal ifadeleriyle neyi amaçladığını, siyere kaynaklık teşkil eden ilgili Kur'ân ayetlerini, sahih hadisleri ve tarihi rivayetleri eserlerinde ne denli dikkate aldığını inceleyecektir. Son olarak müellifin siyer çalışmalarında ulaştığı sonuçların birbirleriyle ne kadar uyumlu olduğunu tespit edecektir.

1. Theodor Nöldeke'nin Siyer Telifatı

Nöldeke'nin siyere dair bilgi barındıran ilk çalışması *Geschichte des Qorans*⁹ (Kur'ân'ın Tarihi) başlıklı tezidir. 1856 yılında Göttingen Üniversitesi Kur'ân tarihinin araştırılması için bu alanda en çok beğenilen çalışmaya ödül verileceğini açıklamış, zikredilen dönemlerde henüz yirmi yaşlarında olan Nöldeke'nin çalışması ödüle layık görülmüş, ayrıca müellifine doktor payesini kazandırmıştır. İlerleyen yıllarda zikredilen eseri gözden geçirip geniş eklemelerle zenginleştirerek *Kur'ân'ın Tarihi* başlığıyla yayınlayan Theodor Nöldeke kitabında genel itibariyle Kur'ân'ın oluşum sürecine, toplanmasına ve aktarılmasına yoğunlaşmıştır.¹⁰ Öğrencisi Friedrich Schwally (ö.1919), *Kur'ân'ın Tarihi*'ni tekrardan düzenleyip ilk iki cildini yayınlamış (1909, 1919), son cildini ise Gotthelf Bergsträsser (ö.1933) ve Otto Pretzl (ö.1941) üstlenmişlerdir (1938).¹¹ Theodor Nöldeke ikinci baskının önsözünde *Geschichte des Qorans*'ı ilmî anlamda memnun kalacağı bir yapıya kavuşturmasının farklı sebeplerden dolayı mümkün olmadığını, bundan dolayı eserinin yeni baskısını öğrencisi Schwally'e tevdi ettiğini zikretmiştir. Fakat

⁸ bk. Morteza Karimi-Nia, "The historiography of the Qur'an in the Muslim world: The influence of Theodor Nöldeke", *Journal of Qur'anic Studies* 15/1 (2013), 46-68; Bandar Ibn Abd Allah Al-Shuwayqi, "Hadith transmission in Theodor Nöldeke's *Geschichte des Qorâns*", *Journal of Qur'anic Studies* 17/2 (2015), 150-201; Hüseyin Polat, "Theodor Nöldeke'nin Âyet ve Sûreleri Tarihlendirmede Başvurduğu Yöntemlere Eleştirel Bir Yaklaşım", *İlahiyat Akademi* 10 (2019), 87-106; Müslüm Yıldırım, "Geschichte des Qorâns (Kur'ân Tarihi)'in Kaynakları -Batılı Kaynaklar", *Usul İslam Araştırmaları* 31/31 (2019), 119-174; Müslüm Yıldırım, "Geschichte des Qorâns (Kur'ân Tarihi)'in Kaynakları -İslâmî Kaynaklar", *Diyanet İlmi Dergi* 55/2 (2019), 259-311.

⁹ *Geschichte des Qorans* ve eserin oryantalistler üzerindeki etkileri için bk. İbrahim Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru* (Ankara: Nobel Yayınları, 2011).

¹⁰ Fück, *Die Arabischen Studien in Europa*, 218.

¹¹ Sellheim, "Theodor Nöldeke (1836-1930): Begründer der modernen Orientalistik", 135-136; Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi* (İstanbul: Küre Yayınları, 2016), 115.

gençliğindeki acelecilik ve dikkatsizliğin izlerinin Schwally'nin çalışmalarına rağmen tam anlamıyla silinemediğini, ayrıca eserin son halini dikkatlice kontrol etmediğini de eklemiştir.¹²

Her ne kadar *Geschichte des Qorans* yazılış amacı itibarıyla Kur'ân tarihini konu edinse de eserin ilk bölümünde siyere dair anlatımlar bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Risâlet görevi, vahyin mahiyeti, İslâm dininin orijini gibi sonraki eserlerinde daha kapsamlı ele aldığı konuların *Geschichte des Qorans*'da bir araya getirilmiş olması Nöldeke'nin siyer hakkındaki görüşlerinin zaman içerisinde değişip değişmediğinin tespitini mümkün kılmaktadır.

Theodor Nöldeke'nin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayatına dair kaleme aldığı ilk müstakil çalışması 1858 yılında yayınladığı *Hatte Muhammad christliche Lehrer?* (Muhammed'in Hristiyan Öğretmenleri Var mıydı?) başlıklı makalesidir. Bu araştırmasında İslâm'ın orijinine yöneltilen Hristiyanlık etkisini savunan Sprenger'in¹³ (ö.1893) iddialarını tartışmış, netice itibarıyla İslâm'ın şekillenmesi hususunda Yahudiliğin daha etkili olduğu kanaatine ulaşmıştır.¹⁴

İlk hanımı Sophie'ye ithaf ettiği *Das Leben Muhammed's: Nach den Quellen populär dargestellt* başlıklı eseri 1863 yılında yayınlanmıştır. Başlıkta yer alan “populär” ifadesi, kitabın yazımında geniş bir okuyucu kitlesinin de hedeflendiğini göstermektedir. Nöldeke, yedi bölümde ele aldığı eserin önsözünde kendisinden önce Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayatını konu edinen oryantalistlerin isimlerini zikretmiş, eserin kaynakları hakkında üstü kapalı bilgiler verdikten sonra takip ettiği yönteme dair açıklamalarda bulunmuştur. Birinci bölümde Arabistan Yarımadası'nda yaşayan farklı din mensuplarından, zikredilen bölgenin coğrafi özelliklerinden, Mekke'nin civarındaki kutsallardan bahsettikten sonra şehrin tarihine yer vermiş ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberlik öncesi hayatı hakkında zikredilen belirli başlı rivayetleri aktarmıştır. Theodor Nöldeke çalışmasının ikinci bölümüne “Muhammed'in Peygamber Olmasından Hicret'e Kadarki Dönem” başlığını tayin etmiştir. Bu bölümde Mekke'deki Risâlet dönemine, Müslümanların ve müşriklerin karşılıklı mücadelelerine, Medine'ye hicrete değinmiş, sonraki bölümlerde Resûlullah'ın (s.a.s.) vefatına kadarki olayları kaleme almış, son kısımda ise Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şahsiyetine dair özet bilgilere yer vermiştir.¹⁵

¹² Theodor Nöldeke vd., *Geschichte des Qorans* (Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1909), 1/V-VI.

¹³ bk. Sprenger, *The Life Of Mohammad*.

¹⁴ bk. Theodor Nöldeke, “Hatte Muhammad christliche Lehrer?”, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 12/4 (1858), 699-708.

¹⁵ bk. Theodor Nöldeke, *Das Leben Muhammed's: Nach den Quellen populär dargestellt*. (Hannover: Carl Rümpler, 1863).

Her ne kadar doğrudan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayatına dair kaleme alınmış olmasa da 1899 yılında yayınlanan *Zur tendenziösen Gestaltung der Urgeschichte des Islām's* (Erken Dönem İslâm Tarihinin İdeolojik Oluşumu Hakkında) başlıklı makalenin siyer telifatına dahil edilmesi gerekir. Zira ilk Müslümanlar, Hz. Abbas, Ebû Talip ve Hz. Ali başlıkları altında tarih kitaplarında birbirleriyle çelişen rivayetleri değerlendirdiği makalesinin satır aralarında Nöldeke'nin siyer hakkındaki görüşlerine ulaşmak mümkündür.¹⁶

Nöldeke'nin 1914 yılında kaleme aldığı *Die Tradition über das Leben Muhammeds* (Muhammed Hakkındaki Tarih Malzemesi) başlıklı makalesi siyer alanında neşrettiği son çalışmasıdır. Burada Henri Lammens'in (1862-1937) *Le berceau de l'Islam. L'Arabie occidentale à la veille de l'hégire*'inde (İslâm'ın Beşiği. Hicret Arifesinde Batı Arabistan) Hz. Muhammed'e (s.a.s.) nispet ettiği bazı görüşlerini eleştirmiş, ilk dönem İslâm tarihçileri tarafından kaleme alınan siyer malzemesinde Mekke dönemiyle ilgili bazı güvenilir bilgilerin aktarıldığını, fakat hicret sonrasına ait rivayetlerin çok daha muteber olduklarını savunmuş ve iddiasını farklı açılardan temellendirmiştir. Buradan hareketle Nöldeke'nin ilk dönem siyer kaynaklarına koşulsuz itibar ettiği sonucuna ulaşmak yanlış olacaktır. Zira kendisi makalesinin sonunda siyer rivayetlerinin bazılarının güvenilir, bazılarının da hatalı ve uydurulmuş olduğunu açıkça beyan etmiştir.¹⁷

Yukarıda zikredilen eserlerin başlıkları ve yayınlandıkları tarihler göz önünde bulundurulduğunda Theodor Nöldeke'nin siyere dair bilgiler barındıran ilk eserini (*Geschichte des Qorans*) 1856 yılında kaleme aldığını ifade etmek mümkündür. Fakat müstakil anlamda siyeri inceleyen ilk çalışması 1858 yılında yayınlanan *Hatte Muhammad christliche Lehrer?* başlıklı makalesidir. Zikredilen iki çalışma kıyaslandığında Nöldeke'nin siyer anlayışında herhangi bir değişiklik tespit edilemeyecek, aksine birbirlerini tasdik ettikleri anlaşılabacaktır. Beş yıl sonra yayınlanan *Das Leben Muhammed's* siyer alanındaki en kapsamlı çalışması olmasıyla birlikte zikredilen diğer eserleriyle kesiştiği noktalarda uyum içerisindedir. Takriben 40 yıllık bir aradan sonra neşrettiği makalesi araştırıldığında farklı yorumlara rastlanmadığı gibi, serdettiği iddialarının detaylı izahı için eski çalışmalarına işaret ettiğine şahit olunur. Siyer alanında yayınladığı son makalesi *Die Tradition über das Leben Muhammeds*'de de geçmişteki görüşlerinin aksine bir söylemde bulunduğu rastlamak mümkün değildir. Nitekim Nöldeke'nin siyer anlayışının zaman içerisinde herhangi bir değişikliğe uğramadığını belirtmek gerekir.

¹⁶ bk. Theodor Nöldeke, "Zur tendenziösen Gestaltung der Urgeschichte des Islām's", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 53/1 (1899), 16-33.

¹⁷ bk. Theodor Nöldeke, "Die Tradition über das Leben Muhammeds", *Der Islam: Zeitschrift für Geschichte und Kultur des islamischen Orients* 5 (1914), 160-170.

2. Nöldeke'in Siyer Çalışmalarında Kaynak-Literatür Kullanımı

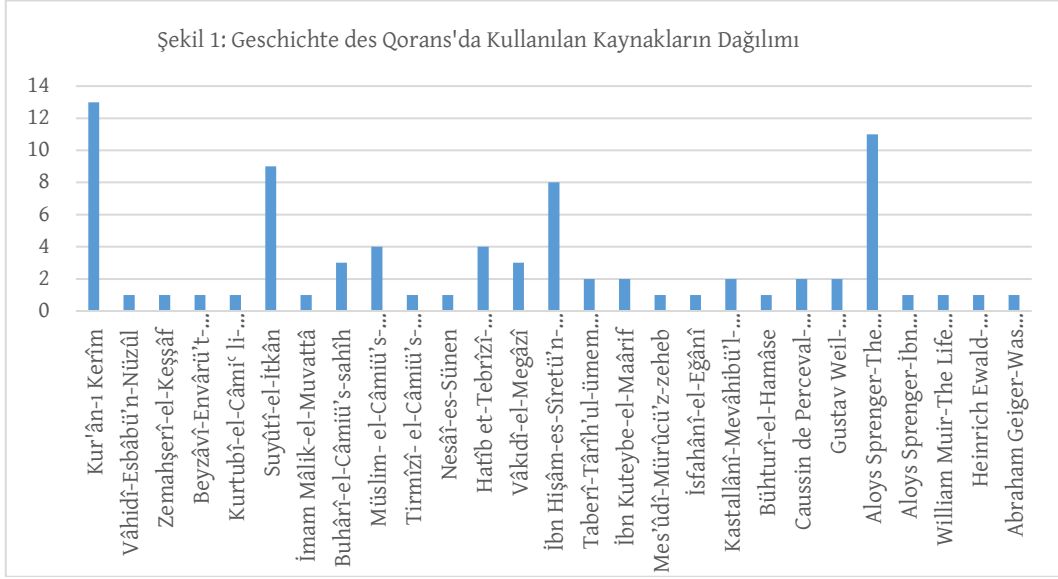
Akademik çalışmaların dayandıkları kaynakların bilinmesi okuyucu için vazgeçilmez öneme sahiptir. Zira araştırmaların yapı taşları mesabesinde değerlendirilebilecek kaynakların müellif ve iddiaları üzerindeki etkileri kaçınılmazdır. Hal böyle olunca ele alınan herhangi bir eserin incelenmesi gereken ilk özelliği şüphesiz inşasında kullanılan kaynaklardır. Nöldeke'nin yukarıda zikredilen eserlerinde kullandığı kaynakların salt metinsel biçimde yansıtılmaları istifade imkânını kısıtlayacağı için tablo içerisinde ve grafikler eşliğinde gösterilmeleri daha uygun olacaktır.

Tablo 1: Theodor Nöldeke'nin Siyer Yazımında İstifade Ettiği Kaynaklar

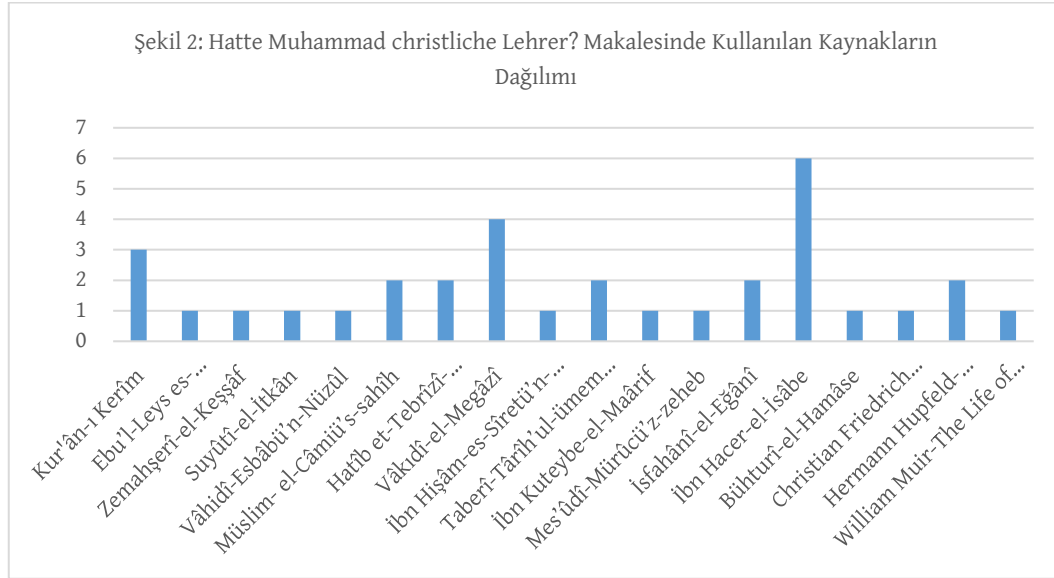
Kur'ân-ı Kerîm Tefsir Kaynakları ve Kur'ân İlimleri Eserleri Vâhidî-Esbâbü'n-nüzûl; Zemahşerî-el-Keşşâf; Beyzâvî-Envârü't-Tenzîl ve esrârü't-te'vîl; Kurtubî-el-Câmi' li-aḥkâmî'l-Kur'ân; Suyûtî-el-İtkân Hadis Kaynakları İmam Mâlik-el-Muvattâ; Buhârî-el-Câmiü's-sahîh; Müslim- el-Câmiü's-sahîh; Tirmîzî- el-Câmiü's-sahîh; Nesâî-es-Sünen; Hatîb et-Tebrîzî-Mişkâtü'l-mesâbîh Tarih Kitapları Vâkîdî-el-Megâzî; İbn Hişâm-es-Sîretü'n-nebeviyye; Taberî-Târîh'ul-ümem ve'l-mülûk; İbn Kuteybe-el-Maârif; Mes'ûdî-Mürücû'z-zeheb; İsfahânî-el-Eğânî; Kastallânî-Mevâhibü'l-ledünniyye Şiir ve Edebiyat Eserleri Bühürî-el-Hamâse Oryantalist Kaynaklar Caussin de Perceval-Essai sur l'histoire des Arabes avant l'islamisme, pendant l'époque de Mahomet et jusqu'à la réduction de toutes les tribus sous la loi musulmane; Gustav Weil-Muhammed der Prophet; Aloys Sprenger-The Life of Mohammad from Original Sources; Aloys Sprenger-İbn İshâq ist kein redlicher Geschichtsschreiber; William Muir-The Life of Mahomet; Heinrich Ewald-Einleitung zu den Propheten; Abraham Geiger-Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen	Geschichte des Qorans
Kur'ân-ı Kerîm Tefsir Kaynakları ve Kur'ân İlimleri Eserleri Ebu'l-Leys es-Semerkandî-Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm; Vâhidî-Esbâbü'n-nüzûl; Zemahşerî-el-Keşşâf; Suyûtî-el-İtkân Hadis Kaynakları Müslim- el-Câmiü's-sahîh, Hatîb et-Tebrîzî-Mişkâtü'l-mesâbîh; Tarih Kitapları Vâkîdî-el-Megâzî; İbn Hişâm-es-Sîretü'n-nebeviyye; İbn Kuteybe-el-Maârif; Taberî-Târîh'ul-ümem ve'l-mülûk; Mes'ûdî-Mürücû'z-zeheb; İsfahânî-el-Eğânî; İbn Hacer-el-İsâbe Şiir ve Edebiyat Eserleri Bühürî-el-Hamâse Oryantalist Kaynaklar	Hatte Muhammad christliche Lehrer?

Christian Friedrich Geroch- <i>Versuch Einer Darstellung Der Christologie Des Koran</i> ; Hermann Hupfeld- <i>Ueber die Grundbedeutung von מוֹרֵךְ und מוֹרֵךְ und der damit zusammenhängenden Wurzelfamilie</i> ; William Muir- <i>The Life of Mahomet</i>	
Kur'ân-ı Kerîm Hadis Kaynakları Buhârî- <i>el-Câmiü's-sahîh</i> Tarih Kaynakları Vâkıdî- <i>el-Megâzî</i> ; İbn Hişâm- <i>es-Sîretü'n-nebeviyye</i> ; İbn Kuteybe- <i>el-Maârif</i> ; Belâzürî- <i>Ensâbü'l-eşrâf</i> ; Ya'kûbî- <i>Târîhu'l-Ya'kûbî</i> ; Taberî- <i>Târîh'ul-ümem ve'l- mülûk</i> ; Mes'ûdî- <i>Mürücü'z-zeheb</i> ; İsfahânî- <i>el-Eğânî</i> ; İbn Hacer- <i>el-İsâbe</i> Şiir ve Edebiyat Eserleri İbnü'l-Mu'tez-? Oryantalist Kaynaklar Sprenger- <i>Das Leben und die Lehre des Mohammad</i> ; August Müller- <i>Der İslam im Morgen und Abendland</i> ; İgnaz Goldziher- <i>Muhammedanische Studien</i> ; İgnaz Goldziher- <i>Abhandlungen zur arabischen Philologie</i>	Zur tendenziösen Ge- staltung der Urge- schichte des İslâm's
Kur'ân-ı Kerîm Tarih Kaynakları İbn Hişâm- <i>es-Sîretü'n-nebeviyye</i> ; Ya'kûbî- <i>Târîhu'l-Ya'kûbî</i> ; Taberî- <i>Târîh'ul-ümem ve'l-mülûk</i> ; İsfahânî- <i>el-Eğânî</i> ; İbnü'l-Esîr- <i>el-Kâmil fi't-târîh</i> Şiir ve Edebiyat Eserleri Hâris b. Hillize- <i>Muallaka</i> ; Nekâ'izu Cerîr ve'l-Ferezdak; Bühturî- <i>el-Hamâse</i> Oryantalist Kaynaklar Julius Wellhausen- <i>Skizzen und Vorarbeiten IV</i> ; Frantz Buhl- <i>Ein paar Beiträge zur Kritik der Geschichte Mohammed's</i> ; Henri Lammens- <i>Le berceau de l'İslam. L'Arabie occidentale à la veille de l'hégire</i> .	Die Tradition über das Leben Muhammeds

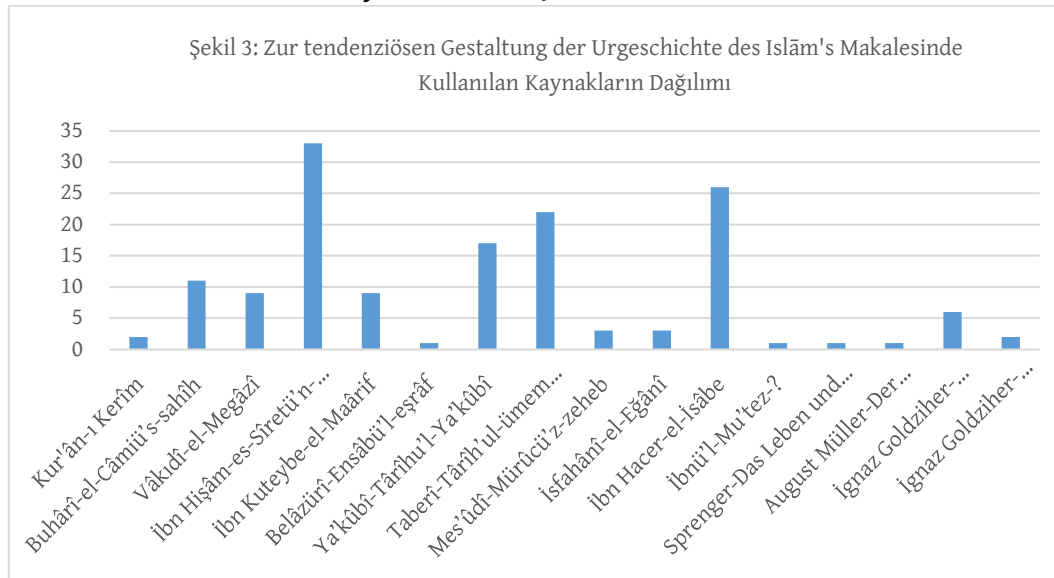
Tablodan anlaşılacağı üzere Theodor Nöldeke gerek *Geschichte des Qorans*'ın siyer ile ilgili kısımlarında, gerekse makalelerinde İslâm literatürünün farklı alanlarındaki eserlerinden istifade ettiği gibi, dönemin oryantalist kaynaklarından da faydalanmıştır. Kaynak zenginliği ve çeşitliliği açısından *Geschichte des Qorans*'ın öne çıktığını, *Zur tendenziösen Gestaltung der Urgeschichte des İslâm's* ile *Die Tradition über das Leben Muhammeds* başlıklı çalışmaların ise diğer makalesinin gerisinde kaldığını ifade etmek mümkündür. *Geschichte des Qorans*'ın ortaya çıkış sebebi itibarıyla üniversitenin ödül komisyonuna sunulmuş ve birçok kere müellifince gözden geçirilmiş olması, ayrıca *Hatte Muhammed christliche Lehrer?* makalesinin Sprenger'e cevap niteliği taşıması zikredilen durumun sebebi olabilir. Yine *Zur tendenziösen Gestaltung der Urgeschichte des İslâm's* ve *Die Tradition über das Leben Muhammeds*'in mahiyetleri gereği tarih kaynaklarını merkeze almaları gerektiği gözden kaçırılmamalıdır.

Theodor Nöldeke'nin istifade ettiği eserlerin tespit edilmesi ehemmiyet arz ettiği gibi ilgili çalışmalarında hangi kaynaklara daha çok atıfta bulunduğu da önemlidir. Zira *Geschichte des Qorans*'ın siyer ile ilgili kısımlarına bakıldığında toplamda 27 muhtelif kaynaktan istifade edilmiş olmasına rağmen eserin ekseriyetle Suyûtî'nin (ö.911/1505) *el-İtkân*'ına, İbn Hişâm'ın (ö.218/833) *es-Sîretü'n-nebeviyye'sine* ve Aloys Sprenger'in *The Life of Mohammad from Original Sources* başlıklı kitabına dayandırıldığı, diğerlerinin asgarî düzeyde tutulduğu açıktır. Siyer konularının ele alındığı bir eserde özellikle *The Life of Mohammad*'ın öne çıkması ve İslâm literatürüne ait eserlerin genel anlamda göz ardı edilmesi bir eksiklik olarak değerlendirilmelidir. Fakat Nöldeke'nin bazen Sprenger'in iddialarını eleştirmek için de eserine işaret ettiği ve bu sebeple atıf verisinin bir nebze yükseldiğini unutmamak gerekir. (bk. Şekil 1)

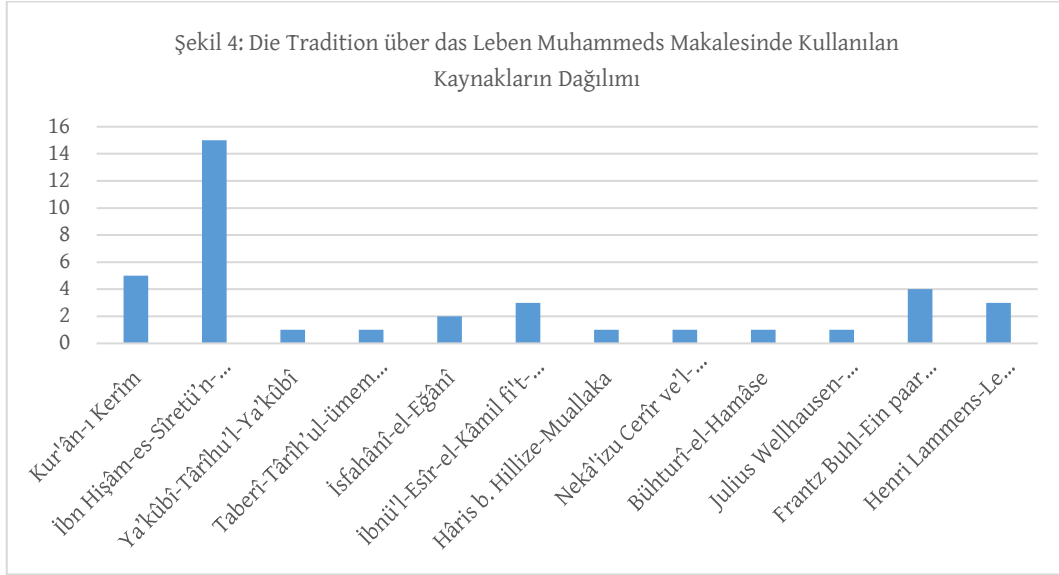

Şekil 2'de sunulan verilerden anlaşıldığı üzere Nöldeke'nin *Hatte Muhammad christliche Lehrer?* başlıklı makalesinde ekseriyetle İbn Hacer'in (ö.852/1449) *el-İsâbe*'si ve Vâkıdî'nin (ö.2017/823) *Megâzî*'sinden istifade ettiği belirtilmelidir. Diğer kaynakları takriben aynı oranda kullanmış olması, yine bunların İbn Hacer ve Vâkıdî'nin atıf oranlarına yakın değerlere sahip olmaları dengeli bir kaynak kullanımına işaret etmektedir. Oryantalist müelliflerin eserlerini *Geschichte des Qorans*'a nispetle daha az dikkate alması konunun mahiyeti ile de örtüşmektedir.

Zur tendenziösen Gestaltung der Urgeschichte des Islām's başlıklı makalenin kaynakları incelendiğinde İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye*'si ve İbn Hacer'in *el-İsâbe*'sinin yanında Taberî'nin (ö.310/923) *Târîh'ul-ümem ve'l-mülûk*'u ile Ya'kûbî'nin (ö.292/905) *Târîhu'l-Ya'kûbî*'sinin öne çıktığı görülmektedir. Makalenin ilk dönem İslâm tarihi müelliflerinin

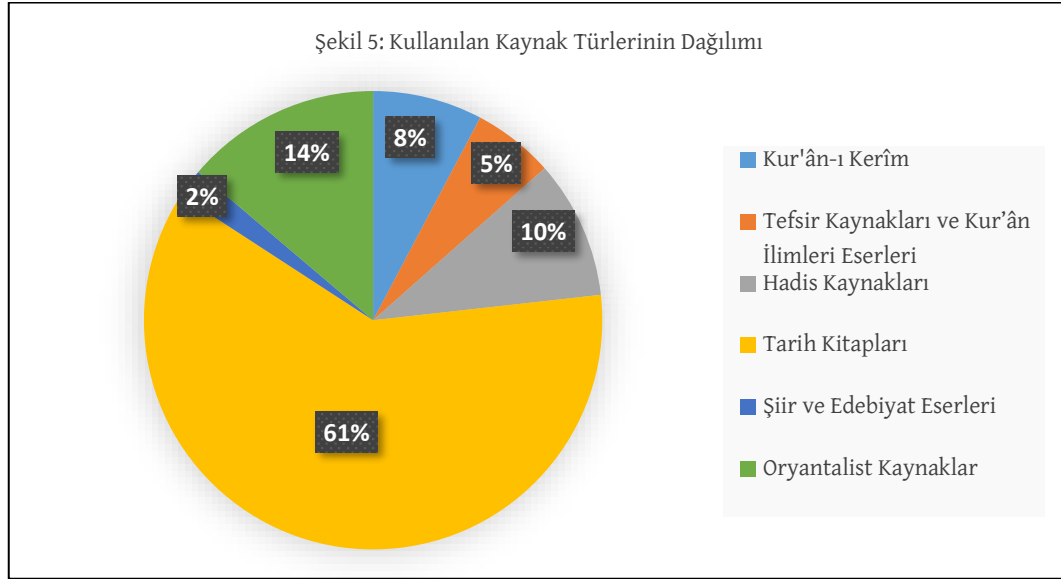
muhtemel yanlı tutumlarını konu edindiği için Şia'ya yakın görüşler serdettiği bilinen Ya'kûbî'nin¹⁸ öne çıkması isabetlidir. Ayrıca Nöldeke'nin *el-İsâbe*'yi zengin bilgi birikimi ve belirgin yapısından dolayı övmesi¹⁹ eserin yoğun kullanımını açıklamaktadır. Nöldeke'nin bu makalesinde Buhârî'nin (ö.256/870) *el-Câmiü's-sahîh*'ine sıklıkla başvurduğu da zikredilmesi gerekir. (bk. Şekil 3)

Şekil 4, yukarıdaki grafiklerle kıyaslandığında *Die Tradition über das Leben Muhammeds*'in kaynak çeşitliliği açısından diğer çalışmaların arkasında kaldığı açıktır. Fakat Nöldeke'nin bu makalesinde şiir ve edebiyat türü eserlere daha çok başvurduğu da anlaşılmaktadır. *Es-Sîretü'n-nebeviyye*'nin diğer kaynaklara nispeten öne çıkması Nöldeke'nin Lammens'i eleştirirken, ayrıca kendi anlatımlarını desteklerken özellikle İbn Hişâm'ı referans göstermesiyle ilgilidir. Frantz Buhl'un (1850-1932) *Ein paar Beiträge zur Kritik der Geschichte Mohammed's*'i (Siyer Eleştirisi'ne Birkaç Katkı) *Die Tradition über das Leben Muhammeds*'in içeriği ile birçok açıdan kesiştiği için öne çıkmaktadır.

¹⁸ Murat Ağarı, "Ya'kûbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/287.

¹⁹ Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, XXI.

Theodor Nöldeke'nin *Geschichte des Qorans*'ında ve zikredilen makalelerinde kullandığı kaynakların tamamı disiplinlerine göre tasnif edildiklerinde ekseriyetle İslâm tarihi kitaplarına atıfta bulunduğu ifade edilebilir. Her ne kadar siyere kaynaklık teşkil eden tefsir ve hadis kitaplarına da yeterince başvurduğu söylenebilse de Sprenger, Muir (ö.1905), Weil (ö.1889), Goldziher (ö.1921) gibi eserlerinde Hz. Peygamber'i (s.a.s.) her açıdan tenkit eden oryantalistlerden büyük oranda istifade etmesi dikkat çekicidir. Şekil 5'te göze çarpan diğer bir husus Nöldeke'nin Kur'an-ı Kerim'e sıklıkla atıfta bulunduğuudur. Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere Nöldeke, siyer alanında kaleme aldığı bütün çalışmalarında Kur'an-ı Kerim'in sûre ve âyetlerine atıfta bulunmuştur. Zikredilen durum Nöldeke'nin siyer kaynakları arasında en sıhhatli kaynağın Kur'an-ı Kerim olduğunu ifade etmesiyle ilgili olabilir.²⁰ Fakat Kur'an-ı Kerim'i siyer hakkındaki en sağlam kaynak kabul eden diğer geleneksel oryantalistler gibi Nöldeke de Kur'an-ı Kerim'i vahiy yoluyla ulaştırılmış ilahî bir kitap olarak ele almayıp Hz. Muhammed'in yazdığı/yazdırdığı bir kaynak mesabesinde değerlendirmektedir.²¹ Hal böyle olunca Nöldeke'nin Kur'an-ı Kerim'den edindiği çıkarımların Müslüman alimlerin tespitleriyle uyuşması beklenemez.²²

Nöldeke'nin yukarıda zikredilen eserlerine kıyasla *Das Leben Muhammed's*'in kaynaklarına ulaşmak neredeyse imkânsızdır. Müellif araştırmasının önsözünde kaynak olarak kullandığını ifade ettiği tek bir kitaptan (Aloys Sprenger-*Das Leben und die Lehre des Mohammad*) bahsetmektedir.²³ Her ne kadar mezkûr bölümde siyer alanındaki seleflerinin

²⁰ Nöldeke, "Die Tradition über das Leben Muhammeds", 170.

²¹ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 113, 116-118, 148-149.

²² Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 451.

²³ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, VIII.

çalışmalarından bahsetse de²⁴ zikredilen eserleri araştırmasına mal ettiği hususu kapalıdır. Kitabının Bedir savaşı ile alakalı kısımlarında müsteşrik Burckhardt'ın kısa bir dönem önce savaş meydanını ziyarette bulunduğunu ve ilgili eserinde elde ettiği bilgileri paylaştığını ifade etmesi,²⁵ fakat zikredilen kaynaktan istifade edip etmediği hususunda bilgi vermemesi aynı kabilden değerlendirilmesi gerekir. Nöldeke 190 sayfalık eserinde bazı açıklamalarda bulunduğu 19 adet dipnota başvurmuş, fakat hiçbirinde çalışmasının kaynaklarına atıfta bulunmamış, sadece *Kur'ân'ın Tarihi* başlıklı eserini bina ettiği kaynaklardan ve İslâm öncesi Arapların Câhiliye şiirinden istifade ettiğini dile getirmekle yetinmiştir.²⁶ Verilen malumattan da anlaşılabilirce üzere *Das Leben Muhammed's'i* ele alan okuyucu çalışmanın kaynaklarına nüfuz edemeyecek ve metin içerisinde verilen bazı atıflarla yetinmek zorunda kalacaktır.

Theodor Nöldeke kitabının iki farklı yerinde Câhiliye şiirlerine atıfta bulunmaktadır. Mekke müşriklerinin, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendilerine teslim edilmesini talep etmeleri üzerine amcası Ebû Tâlib'in bir şiir irat ettiğini ifade etmiş, fakat metnin içeriği veyahut yazılı bulunduğu kaynakla ilgili bilgi vermemiştir. Yine Hendek savaşının süresini İbn Hişâm'da geçen bir şiir ile tespit ettiğini belirtmiş, metnin içeriği ile ilgili herhangi bir bilgi vermediği gibi iktibasta bulunduğu eserin de sadece müellifini zikretmekle yetinmiştir. Çalışmasının muhtelif yerlerinde Kur'ân ayetlerine de işaret eden Nöldeke bu hususta da sabit bir atıf metoduna sahip değildir. Genellikle sûre ve âyet sayılarını parantez içinde zikretmekle yetinmiş,²⁷ bazen sûrenin Mushaf'taki sırasına işaret etmiş,²⁸ bazen de sadece Kur'ân'da geçtiğini ifade etmekle yetinmiştir.²⁹

3. Nöldeke'nin Siyer'e İlişkin Görüşleri ve Tarafsızlık Açısından Tahlili

Nöldeke'nin ilgili eserlerinde sergilediği üslubunun tarafsızlık ilkesi bağlamında incelenmesi siyer anlayışının ortaya konulması açısından önemlidir. Zira tarihçinin anlatımlarında her türlü ön yargı ve hazır kabulden uzak olması, yine tarihte birbirleriyle mücadele etmiş fırkaların arasında taraf tutmaması makul sonuçlara ulaşabilmesi açısından elzemdir.

3.1. Hz. Muhammed (s.a.s.) ve Müslümanlar Hakkındaki Tutumu

Nöldeke'nin Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Müslümanlar hakkındaki değerlendirmelerinde daima tarafsız kaldığını ifade etmek güçtür. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) evliliklerini sürekli öne çıkararak kadınlara düşkün olduğunu birçok kere ifade

²⁴ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, V.

²⁵ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 73.

²⁶ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, VI.

²⁷ bk. Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 5, 37, 53, 80.

²⁸ bk. Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 15, 26, 39, 45.

²⁹ bk. Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 57, 72, 105, 106.

etmiş³⁰, hatta Zeyneb bt. Cahş ile evlenmesi hususunda evlatlığı Hz. Zeyd'i hanımını boşamaya azmettirenin Hz. Peygamber (s.a.s.) olduğunu ifade edecek kadar tarafgir davranmıştır.³¹ Hz. Peygamber'i (s.a.s.) eserinin birçok yerinde dolaylı olarak fırsatçılık ve çıkarıcılıkla suçlamış, örneğin Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra oldukça güçlendiğini ve Mekkeliler tarafından bozulacak sulhun kendisini ziyadesiyle memnun edeceğini savunmuştur. Halihazırda zikredilen ön kabul ile söze başlayan Nöldeke'nin ilerleyen cümlelerinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendisinden yardım talebinde bulunan Huzâalılarının ricalarını derhal kabul ettiğini ifade etmesi³² şaşılacak bir iddia değildir. Nöldeke, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) çevresindeki insanları da benzer yargılarla itham etmiştir. Örneğin İfk olayına değinirken "skandal müptelası" Arapların/Müslümanların iftira hadisesiyle zevkle ilgilendiklerini savunmuştur.³³ Müellifin hiçbir açıklamaya ihtiyaç duymaksızın Müslümanların ekseriyetinin/tamamının iftira meselesiyle ilgilendikleri izlenimini yaratması anlatımlarında tarafsız kalamadığının göstergesidir. Ayrıca hicrî altıncı yılda gerçekleşmiş seriyye ve gazveleri³⁴ iki sayfada kısaca özetlemesine rağmen İfk olayını üç sayfaya yayarak ayrıntılarıyla aktarması hadiseyi öne çıkarmak isteyişinin kanıtıdır.³⁵

3.2. Müslümanların Muârizlarının Tarafını Tutması

Theodor Nöldeke'nin yanlı tutumunu İslâm'ın veyahut Müslümanların diğer inanç sistemleriyle ilişkilerini tasvir ettiği anlatımlarında da müşahade etmek mümkündür. Özellikle Medine'ye hicretten sonra Müslümanların müşriklerle münasebetlerinde zikredilen husus açıkça ortaya çıkmaktadır. Nöldeke, Medine'ye hicret ettikten sonra kardeşleri Ebû Cehil ve Hâris b. Hişâm tarafından hileyle Mekke'ye götürülen ve dönüş yolunda zikredilen ikili tarafından derdest edilerek şehirde hapsedilen sahâbî Ayyâş b. Rebâ'a'nın³⁶ kardeşlerince "sahte iddialarla" kandırılıp derdest edildiğini, bilâhare bir Müslüman tarafından "entrika" ile kurtarıldığını ifade etmiştir.³⁷ Kendi memleketinde yaşam hakkı tanınmadığı için Medine'ye hicret eden Ayyâş b. Rebâ'a'yı kandırarak hapseden ve muhtelif işkencelere muhatap kılanların fiillerini "sahte iddialarla" izah etmek, mezkûr sahâbînin bu durumdan kurtarılmasını ise "hile ve entrika" olarak

³⁰ Örnek olarak bk. Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 49, 61.

³¹ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 124-125.

³² Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 147.

³³ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 127.

³⁴ Hicrî altıncı yılda gerçekleşen üç gazve ve 11 seriyye için bk. Ebû Abdullah el-Vâkıdî, *el-Megâzî* (Beirut: Marsden Jones, 1989), 2/535-633.

³⁵ bk. Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 125-129.

³⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakkâ; İbrâhim el-Ebyârî; Abdülhâfız Şelebî (Mısır: Mustafa el-Bâbî el Halebî, 1955), 1/474-475.

³⁷ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 52.

değerlendirmek objektif bir tutum olarak sergilenemez. Müellifin zikredilen tutumunu farklı hadiselerde de gözlemlemek mümkündür. Hz. Peygamber'i (s.a.s.) ve Müslümanları, Abdullah b. Cahş seriyyesinde haram aylarda kan dökülmüş olması gerekçesiyle sert bir dille eleştiren Nöldeke'nin³⁸ Bedir savaşı sonrasında kan dökerek ve tarlaları ateşe vererek Medine'ye saldıran Ebû Süfyân ve beraberindekilerin fiillerini eleştirmemesi, hatta bu hareketin asıl amacının Medine'ye saldırmak olmadığını, fail müşriklerin sadece Müslümanlara karşı müttefik arayışına niyetlendiklerini beyhude çabalarla izaha kalkışması³⁹ kendisinin objektifliği hakkında şüphe uyandırmaktadır. Her ne kadar kendisi, Ebû Süfyân'ın maiyetindekilerle birlikte Medine'ye gerçekleştirdiği saldırı hadisesinin vuku bulduğu tarihe yönelik hicrî ikinci yılın sonu ve 624 yılının ilkbaharı gibi geniş bir zaman dilimine işaret etse de hadisenin haram aylardan Zilhicce'de gerçekleşmiş olduğunu bilmemesi düşünülemez.⁴⁰ Zira Müslümanları Batn-ı Nahle'den dolayı eleştirmesi haram aylardan haberdar olduğunu, Ebû Süfyân'ın saldırı hadisesine dair zamansal açıklamalarda bulunması olayın tarihini bildiğini göstermektedir. Hal böyle olunca onun Müslümanların aleyhine, müşriklerin de lehine tarafgir açıklamalarda bulunduğunu ifade etmek gerekecektir.

Diğer bir örnekte Nöldeke, Uhud savaşının akabinde sefere katılan Müslümanlarla birlikte Mekkelileri takibe koyulan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yolculuğu esnasında bazı müşrikleri farklı gerekçelerle cezalandırdığını uzun uzadıya anlatmaktadır. Müslümanların fiillerini "ıdam etmek, başını uçurmak, boynunu vurmak" gibi fiillerle aktarırken⁴¹ Mekke müşriklerinin Recî' olayının akabinde kendilerine teslim edilen Müslümanları "öldürdüklerini" ifade etmiş, Mekkelilerin zikredilen cinayetlerini -Hz. Peygamber'le (s.a.s.) aralarında gerçekleşen- savaşlarda öldürülen akrabalarının öcünü alma niyetiyle meşrulaştırmıştır.⁴² Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bizatihi suçluları cezalandırdığı, müşriklerin ise ellerine geçirdikleri masum insanları intikam bahanesiyle katlettikleri göz önünde bulundurulursa izah edilen yanlılık gözler önüne serilecektir.⁴³ Nöldeke'nin Müslümanları, peygamberleri için casusluk ve suikast gibi faaliyetleri zevkle icra etmekle itham edip Mekke müşriklerinin ise şiddetten geri durduklarını savunması

³⁸ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 64.

³⁹ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 88.

⁴⁰ Ebû Süfyân'ın Medine'ye saldırısı ve Sevîk gazvesi için bk. Ebû Abdullah el-Vâkıdî, *el-Megâzî* (Beyrut: Marsden Jones, 1989), 1/181-182; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakkâ; İbrâhim el-Ebyârî; Abdülhâfız Şelebî (Mısır: Mustafa el-Bâbî el Halebî, 1955), 2/44-45.

⁴¹ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 104-105.

⁴² Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 107-109.

⁴³ Hamrâülesed ve Recî' olayı için bk. el-Vâkıdî, *el-Megâzî*, 1989, 1/334-340, 354-363.

zikredilen yorumlarının sebebine açıklık getirmektedir.⁴⁴ Zaten müellife göre ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında Mekke’de zayıf Müslümanların uğradıkları işkenceler abartılmış, ayrıca Medine’ye hicret öncesi müşriklerin Hz. Peygamber’i (s.a.s.) öldürmeye karar kılması da uydurulmuştur.⁴⁵

Theodor Nöldeke, Müslümanlar karşısında yer aldıklarında olumlu ifadelerle betimlediği müşrikleri, Ehl-i Kitap mensuplarıyla karşılaştırdığında ise “yoksun hayat sahipleri ve dinî anlayışları gelişmemiş” gibi sıfatlarla tasvir etmektedir.⁴⁶ Nitekim müellife göre müşrikler karşısında zaten ikinci planda duran Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Ehl-i Kitap peygamberleri ile kıyaslanması mümkün değildir.⁴⁷ Nöldeke’nin İslâm dinine karşı beslediği duygularını anlayabilmek için aşağıda verilen örnek yeterli olacaktır. Kendisi Habeşistan’a hicret eden Müslümanların arasından “birinin”⁴⁸ Hıristiyanlığa geçtiğini ifade etmiş, diğerlerinin ise burada yeteri kadar uzun bir süre kalmadıkları için din değiştirmediklerini savunmuştur.⁴⁹ Diğer bir cümlesinde ise Medine Yahudilerinden pek azının İslâm’a geçtiğini, bunların ekseriyetinin de Müslümanlara Eski Ahit’in hikayelerini aktaran yalancılardan müteşekkil olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰ Dolayısıyla İslâm’dan ayrılan kucaklanırken veyahut yoruma tabi tutulmazken, İslâm’ı benimseyenler eleştirilere maruz kalmıştır.

3.3. İlmî Kaynaklardaki Malumatları Görmezden Gelmesi

Nöldeke’nin bazı durumlarda istifade ettiği kaynakların sağladığı bilgileri herhangi bir gerekçeye dayanmadan inkâr ettiğine veyahut yalandığına şahit olmak mümkündür. Örneğin Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Hz. Ali’yi daha küçük yaşlarında evlat edindiği ve onunla cemaat halinde namaz kıldığına inanmadığını belirtmiş,⁵¹ ayrıca Hassân b. Sâbit (ö.60/680) ve İbnü’l-Mu’tez’in şiirlerinde konu edinildiğini ifade etmesine rağmen Hz. Ali’nin muâhât çerçevesinde Hz. Peygamber’e (s.a.s.) kardeş olduğunu yalanlamıştır.⁵² Nöldeke, erken dönem İslâm tarihi kaynaklarında Hz. Ali hakkında birçok uydurma

⁴⁴ Nöldeke, “Zur tendenziösen Gestaltung der Urgeschichte des Islām’s”, 23; Nöldeke, “Die Tradition über das Leben Muhammeds”, 167.

⁴⁵ Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, 3-4; Nöldeke, “Zur tendenziösen Gestaltung der Urgeschichte des Islām’s”, 29.

⁴⁶ Nöldeke, *Das Leben Muhammed’s*, 1-3.

⁴⁷ Nöldeke, *Das Leben Muhammed’s*, 22.

⁴⁸ Kastedilen kişi Ubeydullah b. Cahş’tır. İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 1/223, 257.

⁴⁹ Nöldeke, *Das Leben Muhammed’s*, 41.

⁵⁰ Nöldeke, *Das Leben Muhammed’s*, 60; Müslüman olan Yahudi asıllı sahâbîler için bk. Ömer Sabuncu, *Yahudi Asıllı Sahâbîler* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2019).

⁵¹ Nöldeke, “Zur tendenziösen Gestaltung der Urgeschichte des Islām’s”, 19.

⁵² Nöldeke, “Zur tendenziösen Gestaltung der Urgeschichte des Islām’s”, 28-29.

haberini bulunduğunu düşündüğü⁵³ için ilgili rivayetleri kabul etmemiş olabilir. Fakat zikredilen ön kabulünden dolayı kendisine ulaşan rivayetleri reddetmesinden ziyade onlara temkinli yaklaşarak sıhhat derecelerini araştırması gerekirdi.

Nöldeke'nin zikredilen tutumunun en açık tezahürünü Hz. Peygamber'in (s.a.s.) okur yazarlığını tartıştığı kısımlar üzerinden gözler önüne sermek gerekir. Resûlullah'ın (s.a.s.) ümmîliğini savunan ve inkâr eden tarafların delillerini sergiledikten ve her iki tarafın kesin bir kanaate varacak kanıta sahip olmadığını belirttikten sonra Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ümmî olarak bilinmek istediği, bu sebeple katipler görevlendirdiği, ayrıca kendisine gelen mektupları başkasına okuttuğu sonucuna ulaşmıştır.⁵⁴ Oysa konunun lehine ve aleyhine delillerin yetersiz kaldığını belirttikten sonra tarafsız kalması gerektiği halde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ümmîlik izlenimi verdiğini savunması sübjektif bir yargıdan ibarettir.

4. Tahminlerinin Mahiyeti

Theodor Nöldeke'nin siyer anlatımlarında sıklıkla tahminlerde bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Özellikle Hz. Peygamber (s.a.s.) hakkındaki değerlendirmelerinde mezkûr tahminlerin arttığı gözlemlenebilmektedir.

4.1. Hz. Muhammed (s.a.s.) Hakkında İlmî Dayanaklardan Yoksun Tahminlere Başvurması

Müslümanların, Hz. İbrâhim'in varlığından ilk defa Yahudiler aracılığıyla haberdar olduklarını hiçbir kaynağa veyahut delile ihtiyaç duymaksızın ifade eden Nöldeke, Câhiliye döneminde tek tanrı inancına sahip olup putları terk edenlerin kendilerini İbrâhim peygambere nispet ettikleri gibi Hz. Muhammed'in (s.a.s.) de peygamberliği öncesinde aynı yolu takip etmiş olabileceğini savunmuştur.⁵⁵ Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Risâlet öncesi hayatında, Hanif olmasıyla bilinen Zeyd b. Amr ile uzun istişareleri sonucunda peygamberliğini ilan etmiş olabileceğini tahmin yürüterek ifadeye kalkışan Nöldeke⁵⁶ "garip karakterli" olarak tasvir ettiği Mekkî ayetlerin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) gece ibadetindeki muhtemel heyecan ve cezbe haliyle alakalı olabileceğini savunmuştur.⁵⁷ Serdedilen iddialar dikkatle incelendiğinde Nöldeke'nin kendisinin peygamber anlayışını temellendirdiği anlaşılabacaktır. Zira ona göre belirli bir fikrin uzun süre içselleştirilmesi sonucu yaratıcı tarafından gelen bir hakikat mesabesine taşınması peygamberliğin özünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla Hz. Muhammed (s.a.s.) ekseriyetle

⁵³ Nöldeke, "Die Tradition über das Leben Muhammeds", 167.

⁵⁴ Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, 8-12.

⁵⁵ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 4.

⁵⁶ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 20.

⁵⁷ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 29.

Yahudilerden, sonra Hristiyanlardan ve bölgesinde yaşayıp tevhit inancına sahip olan bazı insanlardan sözlü olarak aldığı malumatları dönemin Arap adetleriyle harmanlamış, uzun süreli yalnızlık ve tefekkür sonucunda bu bilgilere yeni bir şekil vererek bunların Allah'tan geldiklerine inanmıştır.⁵⁸ Hasılı Hz. Muhammed'in (s.a.s.) nübüvvet görevi öncesi putları terk edişinin Hz. İbrâhim'in yolunu izleyenleri taklit etmesiyle açıklanması, yine peygamberliğinin Zeyd b. Amr'ın telkinleriyle izah edilmesi, ayrıca bazı Kur'ân ayetlerinin yapılarının gece ibadetinin heyecanı ile bağdaştırılması Nöldeke'nin peygamber anlayışının farklı bir tezahürüdür.

4.2. Ashâb Hakkında İlmî Dayanağı Olmayan Tahminlere Başvurması

Nöldeke'nin sahâbîlerle ilgili değerlendirmelerine de tahmin karıştırdığını ifade etmek mümkündür. Özellikle Habeşistan'a gerçekleştirilen hicretleri detaylıca inceleyen müellif Mekke'den göç eden Müslümanlar hakkında zahirde tahmin ifadeleri barındıran fakat özünde kesin anlamların yüklenildiği cümleler sarf etmiştir. Hz. Osman'ın Habeşistan muhacirleriyle birlikte göç ettiğini ifade ederek bu bağlamda kendisinin Müslüman olmasının sebebi hakkında bir tahminde bulunan Nöldeke zikredilen sahâbînin, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kızı Rukıyye'ye beslediği derin aşkıdan dolayı İslâm'ı seçmiş olabileceğini savunmuştur.⁵⁹ Nöldeke'nin iddiasını hiçbir kaynağa veyahut delile ihtiyaç duymaksızın tahmine dayandırması akademik yazım üslubundan ziyade hayal gücünün ve yaratıcılığın öne çıktığı edebî metinleri andırmaktadır. Ayrıca Hz. Osman'ın, hanımı Hz. Rukıyye'nin vefatından sonra da İslâm dinini benimsemiş olması ve vefatına kadar imanını muhafaza etmesi ortaya sürülen hayalî iddiayı geçersiz kılmaktadır. Zira Hz. Rukıyye'ye olan aşkıdan dolayı İslâm'ı seçen Hz. Osman'ın imanını hanımının vefatından sonra muhafaza etmesi ve İslâm dini uğruna birçok meşakkate katlanması beklenemez. Habeşistan'a hicret eden Müslümanların arasından Nöldeke'nin ifadesiyle "birinin" (Ubeydullah b. Cahş) dininden dönmüş ve Hristiyanlığı kabul etmiş olması, onu muhacirlerin tamamını kapsayan bir iddiaya sürüklemiştir. Kendisi "*şüphesiz onlar birkaç yıl sonra Medine'ye dönmeseydi, tamamı peyderpey Hristiyanlığa geçecekti, öyle ki aralarından en azından biri gerçekten Hristiyan olmuştu*"⁶⁰ ifadeleriyle meramını açıklamıştır. Fakat Habeşistan'a ilk hicretin Risâlet'in beşinci yılında gerçekleştiği⁶¹ ve Medine'ye dönüşün hicretin yedinci yılına kadar devam ettiği⁶² düşünülürse (yaklaşık 15 yıl) Müslümanların buradaki ikamet sürelerinin Nöldeke'nin ifade ettiği kadar kısa olmadığı anlaşılabacaktır.

⁵⁸ Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, 1-15; Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 18-25.

⁵⁹ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 38.

⁶⁰ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 41.

⁶¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrut: Darü'l Kütübü'l İlmiyye, 1990), 1/159.

⁶² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/328.

5. Kur'ân Ayetlerine, Sahih Hadislere ve Tarihî Rivayetlere Aykırı Açıklamaları

Theodor Nöldeke'nin siyer anlatımlarında Kur'ân ayetlerine, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadislerine ve mevcut tarihî rivayetlere ters düşecek birçok hata bulunmaktadır. Özellikle İslâm dininin bazı hükümleri ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamaları hakkında öne sürülen iddialardaki hatalı anlatımlar dikkat çekmektedir. Aşağıdaki başlıklarda zikredilen hususlara dair örnekler verilmiştir.

5.1. İslâm'daki İbadetlerin Kaynağı ve Kökenine Yönelik Yaklaşımları

Müsteşrik Nöldeke, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Medine'ye hicretinden sonra buradaki Yahudileri kendi inancına çekebilmek için Müslümanlara, onların kutsal günü olan Yom Kippur'da⁶³ oruç tutmayı emrettiğini ve Mekke'de namaz kılarken Kâbe'ye yönelmiş olmasına rağmen Medine'de yönünü Yahudiler açısından kutsal kabul edilen Kudüs'e çevirdiğini savunmuştur.⁶⁴ Müslümanların günümüze kadar tercihe binaen Muharrem ayının onuncu gününde oruca niyetlendiği ve bu tarihin Yahudilerin oruç tuttıkları Tişrî ayının onuncu gününe tekabül ettiği doğrudur. Fakat Hz. Peygamber'in (s.a.s.) zikredilen günde tutulan orucu ilk defa Yahudilerden öğrenmiş olduğu hatalıdır. Zira Hz. Aişe aktardığı bir rivayette "... Kureyşliler câhiliye döneminde Âşûrâ günü oruç tutarlardı. Sonra Resûlullah da (s.a.s.) Ramazan orucunun farz kılındığı zamana kadar bu orucun tutulmasını emretti. (Ramazan orucu farz kılınca) Resûlullah (s.a.s.), "(Âşûrâ orucunu) dileyen tutsun, dileyen tutmasın" buyurdu" demiştir.⁶⁵ Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ilerleyen dönemlerde Müslümanlara, Yahudilere benzememek için Muharrem ayının onuncu gününü öncesinden veyahut sonrasında bir gün ile birleştirerek oruca niyetlenmelerini tavsiye ettiği bilinmektedir. Her ne kadar Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Mekke'de Kâbe'ye, Medine'de ise evvela Beytülmakdis'e sonra Kâbe'ye yöneldiğini ifade eden görüşler bulunuyorsa da⁶⁶ Mekke'de Kudüs'e, Medine'de ise Kâbe'ye yöneldiğini ifade eden rivayetler tutarlılık arz etmektedir. Kâbe'nin Mekke döneminde kible konumunda olması, sonrasında bu vasfını daha hicretten önce veyahut hemen sonrası kaybetmesi ve yaklaşık on altı ay sonra tekrardan kazanması her şeyden önce mantıkî bağlama ters düşmektedir. Zira Medine döneminde kiblenin değişmesi Allah tarafından ilgili Kur'ân ayetinde⁶⁷ belirtilmiş olmasına karşılık Mekke'de veyahut hicretten hemen sonra vuku bulduğu

⁶³ Yom Kippur için bk. Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: İSAM, 2012), 211-212; Abdurrahman Küçük vd., *Dinler Tarihi* (Ankara: Berikan, 2015), 341.

⁶⁴ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 59.

⁶⁵ Buhârî, *Savm*, 1 (no. 1794)

⁶⁶ Yavuz Ünal, "Hadis Verilerine Göre Hz. Peygamber'in İlk Kiblesi: Beyt-i Makdis", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12-13 (2001), 189-211.

⁶⁷ Bakara, 2/144.

savunulan değişikliğe ilişkin şüphe götürmez bir kaynağa ulaşmak mümkün değildir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Mekke'de arzusuna mugayir Beytülmakdis'e doğru yönelerek ibadet ettiği, Medine'de ise Bakara sûresinin 144. ayetinin indirilmesiyle birlikte temenni etmiş olduğu Kâbe'ye doğru yön değiştirdiğine dair sağlam kanıtlar mevcuttur. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Mekke'de ifa ettiği namazlarında Beytülmakdis'e yöneldiği fakat Kâbe'yi de kendisiyle Kudüs arasına aldığı aktarılmıştır.⁶⁸ Diğer bir rivayette ise sahâbî Berâ b. Ma'rûr'un kiblenin değiştirilmesinden evvel Kâbe'ye yönelerek namaz kıldığı, o dönemde Mekke'de bulunan Hz. Peygamber'e (s.a.s.) fiilini anlattığında ise yaptığının onda kabul görmediği ve Berâ'nın tekrardan Beytülmakdis'e yönelerek ibadetlerini ifa ettiği belirtilmiştir.⁶⁹ Theodor Nöldeke, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Yahudilerden taklit yoluyla elde ederek Müslümanlara uygulanmasını emrettiği Muharrem orucunun ve Beytülmakdis'in kible tayin edilmesinin Medine'de Yahudilerle Müslümanlar arasında vuku bulan çatışmalardan sonra terk edildiğini ifade etmiştir.⁷⁰ Oysa yukarıda da aktarıldığı üzere Muharrem ayında tutulması Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından emredilen oruç, Ramazan orucunun farz kılınmasıyla birlikte terk edilmeyerek uygulanması Müslümanların tercihi bırakılmıştır. Ayrıca kiblenin Beytülmakdis'den Kâbe'ye çevrilmesi hicretin 16. veyahut 17. ayında, Bedir savaşından iki ay önce vuku bulmuştur.⁷¹ Dolayısıyla Nöldeke'nin ifade ettiği gibi Yahudilerle yaşanan düşmanlıklardan dolayı kiblenin değiştirilmesi mümkün değildir. Aslında kendisi de Ramazan orucunun farz kılınmasının ve Kâbe'nin kible tayin edilmesinin Bedir'den kısa bir dönem önce gerçekleştiğini ifade etmekte, fakat Yahudilere karşı süregelen gizli düşmanlığın ancak savaş sonrası açığa çıktığını savunarak Ramazan orucu ve kible tayinindeki Yahudi etkisini vurgulamaya gayret göstermektedir. Fakat bu durumda Bedir'den önce Müslümanlar ile Yahudiler arasında yaşandığını iddia ettiği düşmanlıkları kaynaklarla desteklemeli ve okuyucunun gözleri önüne sermelidir. Nöldeke'nin Müslümanlar ile Yahudiler arasında yaşanan mücadelelere gereğinden ve tarihi rivayetlerde aktarılandan çok daha fazla anlam yüklediğini ifade etmek mümkündür. Zira zikredilen düşmanlıklardan dolayı İslâm'ın orijinine etki ettiklerini iddia ettiği Varaka b. Nevfel gibi şahısların Yahudi inancına sahip olmalarına rağmen Müslüman tarihçiler tarafından Hristiyan inancına nispet edildiklerini ve böylece Yahudiliğin İslâm üzerindeki etkisinin gizlendiğini savunmaktadır.⁷² Nöldeke'nin bu tarz

⁶⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1990, 1/187.

⁶⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/439-440.

⁷⁰ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 86.

⁷¹ İbn İshâk, *Kitabü's-Siyer ve'l-megâzî*, thk. Süheyl Zekkar (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978), 297. Kiblenin değişimi hakkında detaylı bilgi için bk. Ebû Ca'fer İbn Cerir Muhammed b. Cerir Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 2/618-622.

⁷² bk. Nöldeke, "Hatte Muhammed christliche Lehrer?", 701.

yorumları Yahudileri önemsemesinden ziyade siyer kurgusunda Yahudi inancına biçtiği konumla ilgilidir.

5.2. Benî Kurayza Hakkındaki Yorumu

Siyer kurgusunda Yahudileri daima üstün bir konuma yerleştiren Nöldeke, Medine’de kalan son Yahudi kabilesi Benî Kurayza’ya karşı girişilen mücadeleyi de emeline hizmet ettirmeye gayret etmiştir. Benî Kurayza kabilesi teslim olmadan önce yanlarına giden Evs kabilesinden Ebû Lübâbe müzakere sonucunda eliyle boğazına işaret ederek hepsinin katledileceği düşüncesini uyandırmıştır. Nöldeke’ye göre bu fiilinden pişmanlık duyan sahâbî, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) telkinleriyle kendini mescidin bir direğine bağlamış ve Allah tarafından affedilinceye kadar bu halde kalacağını belirtmiştir.⁷³ Ebû Lübâbe’nin fiilinden dolayı pişmanlık duyduğu ve kendisini mescidin direğine bağlayarak Allah’tan bağışlanmayı ümit ettiği doğrudur. Fakat bu işe kendisini azmettirenin Hz. Muhammed (s.a.s.) olduğu hususu tarihi rivayetlerle uyuşmamaktadır. Hatta zikredilen olay kendisine aksettirilmeden durumdan haberdar olmayan Hz. Peygamber (s.a.s.), Ebû Lübâbe’nin mescide giderek Allah tarafından bağışlanana kadar bağlı kalacağına yemin etmeden evvel kendisine başvurmuş olması halinde onun için af dileyebileceğini açıkça beyan etmiştir. Nitekim Allah’ın peygamberine, Ebû Lübâbe’nin affedildiği haberini ulaştırması üzerine bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) kendisini bulunduğu yerden çözmüştür.⁷⁴ Ebû Lübâbe hadisesini saptırarak Hz. Muhammed’i (s.a.s.) gaddar bir şahsiyet olarak tasvir etmeye çalışan Nöldeke’nin Benî Kurayza’ya verilen cezanın müsebbibi olarak da Resûlullah’ı (s.a.s.) işaret etmesi⁷⁵ şaşılacak bir durum değildir. Mekke müşrikleri ile mücadele edilen Hendek savaşı esnasında Müslümanlarla olan antlaşmaları gereği Medine’nin savunmasına iştirak etmeleri gereken Yahudiler sözlerine sadık kalmayarak düşmanla iş birliği halinde bulunmuş ve inananları arkalarından vurmaya çalışmışlardır. Bunu haber alan Müslümanlar ise müşriklerle Yahudiler arasındaki gizli ittifakı bozmuşlardır. Müşrik ordusu bozguna uğrayıp geri çekildikten sonra Hz. Peygamber (s.a.s.) Müslümanlara, Benî Kurayza’ya karşı hareket edilmesini emretmiş ve kısa bir dönem sonra Medine’de kalan son Yahudi kabilesi teslim olmuştur. Yahudilerin kendilerine uygulanacak cezanın Evs kabilesi reisi Sa’d b. Muâz tarafından kararlaştırılması rızaları Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından kabul görmüştür. Karar mercine getirilen Sa’d ise bütün erkeklerin öldürülmesine, çocuk ve kadınların ganimet olarak alınmasına karar kılmış⁷⁶, verilen hükmü haber alan Yahudiler de itiraz

⁷³ Nöldeke, *Das Leben Muhammed’s*, 122.

⁷⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/236-237.

⁷⁵ Nöldeke, *Das Leben Muhammed’s*, 122-123. Nöldeke’nin Hz. Muhammed’i (s.a.s.) gaddar olarak tasvir ettiği diğer bir örnek için bk. Nöldeke, “Die Tradition über das Leben Muhammeds”, 168.

⁷⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/239-240.

etmemişlerdir. Zira Sa'd b. Muâz'ın haklarında verdiği karar Tevrat'ın hükmüdür.⁷⁷ Sonuç itibarıyla Nöldeke'nin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) nispet ettiği karar kendisi tarafından alınmamış olup Yahudilerin bizzat hakem olarak belirledikleri Sa'd b. Muâz tarafından verilmiştir. Ayrıca verilen hüküm Yahudi şeriatının öngördüğü cezalandırma şeklidir. Nöldeke'nin hadisenin bu şekilde cereyan ettiğini, ayrıca verilen hükmün Tevrat'a uygun olduğunu bilmediği kabul edilecek olursa, kendisinin araştırma konusunun kaynaklarına başvurmadan asılsız ifadelerle yer verdiğini savunmak gerektir ki, zikredilen şekilde ulaşılan sonuçların ilmî hiçbir karşılığı yoktur. Fakat hakikati bildiği halde gerçeği saptırdığı düşünülürse, olayları saptırarak tarihi gerçekleri tahrif ettiğini ifade etmek kaçınılmazdır.

5.3. Hz. Muhammed (s.a.s.), Evlilikleri ve Aile Hayatı Hakkındaki Görüşleri

Theodor Nöldeke'nin Hz. Peygamber (s.a.s.) hakkındaki aktarımları araştırıldığında kendisinin tarihî hadiselerle aykırı olan değerlendirmelerine sıklıkla rastlanmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) gençliğinde çobanlık ile iştigal ettiği ve bu işin sadece köleler ve fakirler tarafından icra edildiğini savunan Nöldeke⁷⁸, kabilesi Adîğulları'nın reisi konumuna yükselmiş, Mekke'nin itibarlılarının yer aldığı meşveret meclisi Dârünnedve'ye dahil olmuş ve diğer kabile reisleri tarafından itibar görmüş olan Hz. Ömer gibi nüfuz sahibi karakterlerin de çobanlık yapmış olduklarını⁷⁹ gözden kaçırmış olmalıdır. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) 25 yaşına geldiğinde Hz. Hatice'nin Şam'a giden ticaret kervanı içerisinde yer aldığını fakat kendisinin önemsiz bir vasıfla bu ticarete ortak olduğunu savunmuştur.⁸⁰ Müellif, *Das Leben Muhammed's* başlıklı eserinde sunduğu iddiaları kaynaklarla desteklemediği için tezinin sağlamlığını araştırmak mümkün değildir. Fakat İslâm tarihi alanında muteber kabul edilen İbn İshâk (ö.151/768), İbn Hişâm, İbn Sa'd (ö.230/845) ve Taberî gibi müelliflerin eserlerine başvurulduğunda sunulan iddiaları destekleyecek herhangi bir rivayete rastlamak mümkün değildir.⁸¹ Müellifin, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Kâbe'nin tekrardan inşasından sonra Kureyş kabileleri arasında gerçekleştirmiş olduğu hakemliğin ve Hacerülesved taşını yerine yerleştirmesi hadisesinin uydurulmuş olduğunu savunması⁸² aynı kabilden

⁷⁷ bk. *Kitabı Mukaddes* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2020), Tes.20:10-15.

⁷⁸ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 12.

⁷⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrut: Darü'l Kütübü'l İlmîyye, 1990), 3/202.

⁸⁰ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 13.

⁸¹ İbn İshâk, *Kitabü's-Siyer ve'l-megâzî*, 81; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/187-188; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1990, 1/103-104; Ebû Ca'fer İbn Cerir Muhammed b. Cerir Taberî, *Tarihu'r-rusul ve'l-mülûk* (Beyrut: Daru't-Turâs, 1967), 2/280.

⁸² Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 16.

değerlendirilmesi gerekmektedir.⁸³ Bedir savaşının başlangıcında Mekke müşrikleri ve Müslümanların arasında gerçekleşen teke tek mücadelelerde Medinelî üç kişinin öne çıktığını fakat Hz. Muhammed'in (s.a.s.) düşmanla ilk çarpışma şerefini kendi ailesine layık görmesi sebebiyle onları geri çağırıldığını ve akrabalarını ileri sürdüğünü savunan Nöldeke'nin mezkûr iddiası⁸⁴ tarihi rivayetlere aykırılık teşkil etmektedir. Zira Mekke ordusunu düelloda temsil üzere Utbe b. Rebîa, kardeşi Şeybe ve oğlu Velîd öne atılmışlar, karşılıklarına çıkan Medinelîleri ise soy ve şereflerine denk görmedikleri için Hz. Peygamber'e (s.a.s.) kendileriyle eşit savaşçıların gönderilmesi hususunda çağrıda bulunmuşlardır.⁸⁵ Ayrıca Nöldeke'nin savunduğu gibi Hz. Peygamber'in (s.a.s.) müşriklerle mücadele etme şerefini kendi ailesine layık gördüğü kabul edilecek olursa, o halde ordu komutanı olarak Medinelî Müslümanların düello niyetiyle öne çıkmalarına niçin itiraz etmediği izaha muhtaçtır. Theodor Nöldeke, Uhud muharebesinden sonra Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Mekke civarlarına gözcü gönderdiği, fakat bunların Recî' suyu kenarında pusuya düşürüldüğünü ifade etmesi de⁸⁶ tarihi rivayetlere aykırıdır. Zira Nöldeke'nin gözcü olduklarını ifade ettiği heyet Resûlullah (s.a.s.) tarafından Adal ve Kâre kabilelerinin talepleri üzerine İslâm'ı anlatmak için gönderilmiştir.⁸⁷

Nöldeke'nin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) evlilikleri hakkında da asılsız iddialarını gözlemlemek mümkündür. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) gerçekleştirdiği evlilikleri daima öne çıkaran Nöldeke özellikle Hz. Zeyneb ile olan evliliğini tenkit etmiştir. Arap örfüne göre bir insanın evlatlığının hanımı ile evlenmesinin kerih görüldüğünü fakat Hz. Peygamber'in (s.a.s.) evlatlığı olan Zeyd b. Hârîse'nin hanımına derin bir aşk beslediğini, bu sebepten ötürü ikisinin arasını ayırarak Zeyneb'i kendi nikahı altına aldığını ve bu fiilini Kur'ân ayetlerinin aracılığıyla masumlaştırdığını iddia etmektedir.⁸⁸ Nöldeke'nin kastettiği fakat zikretmeyi gerek duymadığı ayette⁸⁹ Zeyd b. Hârîse'nin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelerek hanımından boşanma niyetini dile getirdiği fakat Hz. Muhammed'in (s.a.s.) kendisini bundan men ettiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla mezkûr âyet Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Zeyd b. Hârîse ve Zeyneb bt. Cahş'ın arasını ayırdığı iddiasını yalanlamaktadır. Resûlullah'ın (s.a.s.) Zeyneb bt. Cahş'a derin bir aşk beslediği iddiası da tutarsızdır. Zira halasının kızı olan Hz. Zeyneb'i evlatlığı Zeyd b. Hârîse ile bizzat kendisi

⁸³ Hz. Peygamber'in (s.a.s.) zikredilen hakemliği için bk. İbn İshâk, *Kitabü's-Siyer ve'l-megâzî*, 103-111; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/192-197; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1990, 1/115-117.

⁸⁴ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 75.

⁸⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/625.

⁸⁶ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 107-108.

⁸⁷ Recî olayı için bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/169-183.

⁸⁸ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 124-125.

⁸⁹ Ahzâb, 33/37.

evlendirmiştir.⁹⁰ Dolayısıyla halasının kızına âşık olan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) onu evlatlığıyla evlendirmek yerine kendi nikahına alması gerekirdi. Ayrıca İslâm Peygamberi'nin (s.a.s.) bu niyetini gerçekleştirmek için Medine'ye hicret etmeyi beklemesi gerekmez ve daha Mekke'de iken Hz. Zeyneb'i nikahı altına alabilirdi. Zikredilen argümanların müellif tarafından bilinmemesi düşünülemeyeceği için kendisinin iddialarına hüsnü zan ile yaklaşmak mümkün değildir. Nöldeke'nin benzer bir iddiasını Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Mustalikoğulları seferinin sonrasında gerçekleştirdiği evliliği hakkında da gözlemlemek mümkündür. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Hz. Cüveyriye'yi çok beğendiğini, bu sebeple kendisini azat edip nikahı altına aldığını ifade etmektedir.⁹¹ Hz. Cüveyriye mağlup olan Mustalikoğulları reisi Hâris b. Ebî Dirâr'ın kızıdır ve savaş esiri olarak Medine ordusundan Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ın hissesine düşmüştür. Bir rivayete göre Sâbit'in kendisi için belirlediği mukâtebe bedelinin yüksekliğinden şikâyet etmek üzere Hz. Muhammed'in (s.a.s.) huzuruna çıkmış ve kendisine yöneltilen izdivaç teklifini kabul etmesi üzerine Hz. Peygamber'le (s.a.s.) evlenmiştir. Diğer bir rivayete göre ise Hâris b. Dirâr kızının bedelini ödemiş ve bizzat kendisi onu Resûlullah (s.a.s.) ile nikahlamıştır.⁹² Netice itibarıyla Müslümanlar, Mustalikoğulları reisi ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) arasında oluşturulmuş akrabalık bağından dolayı elde ettikleri ganimetlerinden vazgeçmişlerdir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hanımı Hz. Cüveyriye ile evliliğinin hangi rivayete göre gerçekleşmiş olduğu İslâm tarihi açısından herhangi bir önemi haiz değildir. Mühim olan bu evliliğin siyasî sebeple gerçekleşmiş olduğu gerçeğidir. Nitekim Müslümanlar mezkûr birlikteliği haber aldıktan sonra ganimetlerinden vazgeçmişler, Mustalikoğulları da Müslüman olmuşlardır. Nitekim Hz. Cüveyriye'nin de rızası alınarak gerçekleştirilmiş olan bu evlilik akdini Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendisini beğenmesiyle izaha kalkışmak tarihi hadisenin sebeplerini izahtan kaçınmak anlamına gelecektir.

5.4. Ashâb'a İlişkin Görüş ve Yanlıları

Nöldeke, sahâbîler hakkında da hatalı değerlendirmelerde bulunmuştur. Medine'ye hicret eden Ayyâş b. Ebî Rebî'a'nın amcaları Ebû Cehil ve Hâris b. Hişâm tarafından Mekke'ye çeşitli bahanelerle geri döndürüldüğünü⁹³ savunması hatalıdır. Zira Ebû Cehil ve Hâris b. Hişâm, Ayyâş b. Ebî Rebî'a'nın amcaları değil kardeşleridir.⁹⁴

Theodor Nöldeke'nin benzer bir tutumunu İfk hadisesine dair anlatımlarında da gözlemlemek mümkündür. Olayın vukuundan bahsettikten sonra Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dahi Hz. Aişe'ye isnat edilenler hakkında şüpheyi düştüğünü ve zevcesini

⁹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrut: Darü'l Kütübi'l İlmîyye, 1990), 8/80.

⁹¹ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 126.

⁹² el-Vâkıdî, *el-Megâzî*, 1989, 1/410-412.

⁹³ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 52.

⁹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrut: Darü'l Kütübi'l İlmîyye, 1990), 4/96.

babasının evine gönderdiğini savunmuş, ayrıca Hz. Ali'nin de iftiralara olabirliğini savunduğunu ifade etmiştir.⁹⁵ İslâm tarihi kaynaklarında İfk hadisesini ele alan rivayetler Hz. Aişe'ye dayanmaktadır. Her ne kadar Nöldeke bu hususun aktarılan rivayetleri şüpheli kılacağını ifade etse de kendisinin iddiasını kabul etmek mümkün değildir. Zira İfk hadisesi Hz. Aişe'nin merkezinde bulunduğı tarihî bir hadisedir. Hal böyle olunca Hz. Aişe'nin aktarılan olayın tek ve asıl ravisi olması kaçınılmazdır. Buradan hareketle İfk hadisesi hakkında verilen malumatların şüpheli karşılanması gerektiğini iddia etmek tarihî birçok hadisenin vukuunu şaibeli kılacaktır. Özellikle yazardan başkasının şahit gösterilemeyeceğı otobiyografi tarzı eserlerin, tarihi rivayetlere konu olan bazı hükümdarların anlamlı rüyaları, yine muhtelif kaynaklarda ele alınan ikili diyalogların tamamı şüpheli kabul edilmelidir. Böylece Nöldeke'nin mantığına göre Hz. Mûsâ'nın Tûr dağında rabbiyle görüşmesinin, yine Hz. Muhammed'in (s.a.s.) miraca yükselmesinin şahitleri bulunmamaktadır. Dolayısıyla salt pozitivist bir anlayışla yaklaşılan tarihî hadiseler her zaman tenkide ve şüpheyne maruz bırakılabilirler. Bu tutumun tarih rivayetlerinin inkârına sebebiyet vereceğı açıktır. Nöldeke'nin İfk hadisesi ile alakalı iddiaları göz önünde bulundurulduğunda bunlara ihtiyat ile yaklaşıması gerektiğı anlaşılabacaktır. Kendisinin ifade ettiğı gibi Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Hz. Aişe'nin masumiyeti hakkında şüphe ettiğini ve onu bu sebepten ötürü baba ocağına gönderdiğini savunmak olanaksızdır. Zira Hz. Aişe babası Hz. Ebû Bekir'in evine gitmeyi kendisi arzuladığını ve bu döneme kadar da hakkında konuşulanlardan haberdar olmadığını ifade etmiştir.⁹⁶ Hz. Ali'nin, Hz. Aişe'nin masumiyetinden şüphe duyması ise kaynaklarda yer edinmeyen bir iddiadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) kendisini yoran bu sıkıntılı duruma çözüm bulabilmek için Usâme b. Zeyd ve Hz. Ali ile istişare etmiştir. Hz. Ali, Hz. Peygamber'i (s.a.s.) üzüntülü ve düşünceli görünce: "Ya Resûlallah, şüphesiz kadınlar çoktur ve sen onun (Hz. Aişe) yerine başkasını koymaya muktedirsin. Cariyeye sor, o sana doğruyu söyleyecektir" diye karşılık vermiştir.⁹⁷ Zikredilen cümleden Hz. Ali'nin şüphe duyduğunu çıkaran Nöldeke, İfk hadisesini aktaran kişinin Hz. Aişe olması hasebiyle rivayete ihtiyatla yaklaşıması gerektiğini savunmuş olmasına rağmen kendi iddiasını desteklemek için aynı rivayeti kaynak olarak göstermekte herhangi bir beis görmemektedir.

6. Nöldeke'nin Siyer Çalışmalarında Akademik Kurgu ve İç Tutarlılık

İlmî eser olarak yayınlanan araştırmada savunulan herhangi bir iddianın, çalışmanın farklı bir kısmında yalanlanması veya kayıtlı altına alınan iki iddianın birbirleriyle çelişmeleri kabul edilemez. Zira kamuoyuna mal olmuş her eserin

⁹⁵ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 127, 129.

⁹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/299.

⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/301.

savunduğu bir iddiası mevcuttur. Hal böyle olunca kaleme alınan ilmî çalışmanın kendi içinde tutarlı olması beklenir. Theodor Nöldeke'nin siyer anlatımında birbirleriyle çelişen tutarsız iddiaları mevcuttur. Zikredilen minvaldeki yorumları incelendiğinde bunların genel itibarıyla Hz. Peygamber'in (s.a.s.) nübüvveti veya İslâm'ın kaynağını tenkit etmeyi amaçlayan yorumlardan ibaret oldukları anlaşılmaktadır.

6.1. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Nübüvveti ve İslâm'ın Kaynağına Yönelik Çelişkili Açıklamalar

Nöldeke, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) oğullarından birine "Abdümenâf" ismini verdiğini ve bunun sonradan "Abdullah" veyahut "Tayyib" gibi isimlerle değiştirildiğini ifade etmiş, böylece Hz. Peygamber'in (s.a.s.), evladının doğduğu dönemlerde henüz putperest olduğunu savunmuş,⁹⁸ fakat iddiasını destekleyecek herhangi bir kaynağa atıfta bulunmamıştır. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) İslâm literatüründe "Abdullah, Tayyib, Tahir" gibi isimlerle zikredilen oğlunun Risâlet'ten sonra doğduğu bilinmektedir.⁹⁹ Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (s.a.s.) oğluna "Abdümenâf" ismini vermiş olması olanaksızdır. Zira Allah tarafından hakkı insanlara yaymakla görevlendirilen ve bu bağlamda Mekke müşriklerince uluhiyet atfedilen putları inkâr eden Hz. Muhammed'in (s.a.s.) zikredilen ismi oğluna vermesi düşünülemez. Ayrıca Resûlullah'ın (s.a.s.) peygamberlik öncesi hayatında doğmuş evlatlarına sırasıyla Kâsım, Zeyneb, Rukyye, Ümmü Gülsüm gibi putperest kültürünü yansıtmayan isimler vermiş olmasına rağmen¹⁰⁰ vahye muhatap olduktan sonra doğan oğluna Abdümenâf ismini verdiğini ifade etmek hiçbir mantık kaidesiyle örtüşmeyecektir. Theodor Nöldeke tarafından sunulmuş olan mezkûr iddia diğer bir yönüyle de çelişkilidir. Zira kendisi eserinin farklı yerlerinde Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Allah tarafından vazifelenen bir peygamber olmayıp bu görevi kendiliğinden üstlendiğini izaha çalışmaktadır.¹⁰¹ Fakat Nöldeke'nin bu iddiası Resûlullah'ın (s.a.s.) oğluna zikredilen ismi vermiş olmasıyla çelişmektedir. Zira mezkûr iddia gereğince kendisini peygamber ilan edecek ve toplumunun inançlarına karşı mücadele edecek olan herhangi bir insanın vazifesini uzun bir dönem planlaması gerekecektir. Peygamberlik iddiasıyla insanlara tanıtacak olduğu yeni düzenin her bir ayrıntısını ince hesaplarla belirlemelidir. Hal böyle olunca Allah'ın elçisi olduğunu iddia etmeyi tasarlayan bir ferdin oğluna ileride kendisi tarafından yalanlanacak olan putların isimlerini vermesi düşünülemez. Aksi takdirde batıl inançlarını tenkit edeceği insanların haklı itirazlarıyla karşılaşması kaçınılmazdır. Nitekim Nöldeke'nin kendi iddialarıyla çelişmemesi için Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Allah tarafından vazifelenen ve vahye

⁹⁸ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 15; Nöldeke, "Die Tradition über das Leben Muhammeds", 161.

⁹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1990, 1/106.

¹⁰⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1990, 1/106.

¹⁰¹ Örnek olarak bk. Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 25.

muhatap olan bir peygamber olduğunu kabul etmek, veyahut oğluna Abdümenâf ismini vermediğini savunarak kendisini yalanlamak zorunda kalacaktır.

Nöldeke'nin benzer iddialarını diğer anlatımlarında da gözlemlemek mümkündür. Örnek olarak Miraç hadisesinin bir rüya olduğunu iddia etmekte¹⁰² ve Müslümanların dahi bu hadiseyi alaya aldıklarını savunmaktadır.¹⁰³ Oysa insanların maddî alemde karşılığı olmayan rüyada gerçekleşen hadiseleri alay konusu yapmaları ve anlatılanların vukuu hakkında fikir yürütmeleri beklenemez. Dolayısıyla Miraç hadisesinin bilfiil vuku bulunduğunu, veyahut insanların Hz. Peygamber'in (s.a.s.) rüyasını tartışmadıkları sonucuna ulaşmak gerekecektir.

Hiz. Muhammed'in (s.a.s.) ilahî bir görevlendirme olmaksızın kendisini peygamber ilan ettiğini eserinin muhtelif yerlerinde ifade eden Nöldeke, onun tebliğ ettiği ilahî mesajların kaynağına dair açıklamalarında Yahudi ve Hristiyan etkisine işaret etmektedir. Özellikle Yahudilerle sıkı bir irtibatının olması gerektiğini, Hristiyan şeriatının da üzerinde etkili olduğunu savunmuştur.¹⁰⁴ Fakat eserinin önceki kısımlarında ortaya attığı mezkûr iddiasını sonraki bölümlerde yalanlayarak çelişkiye düşen de kendisidir. Medine'ye hicret eden Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Yahudilerin İslâm'ı kabul etmeleri hususunda ümit beslediğini fakat onların çoğunlukla yeni dini kabule yanaşmadıklarını ifade etmiş, Medine Yahudilerinin -ekseriyetle kendi şeriatlarını tam anlamıyla bilmemelerine rağmen- İslâm ile Yahudiliğin arasındaki derin farkı müşahade edebildiklerini ve kendi şeriatlarıyla uyuşmayan bu daveti kabul etmeye yanaşmadıklarını savunmuştur.¹⁰⁵ Yine doğu Hristiyan halklarının şekilcilik ve putperestliğe meylettiklerini, ayrıca İslâm dini ile birçok konuda ölçüşemeyeceklerini ifade eden Nöldeke¹⁰⁶ zikredilen iddialarıyla çelişisini daha da artırmaktadır. Zira kendisinin yukarıda zikredilen iddiaları birleştirildiğinde Hiz. Muhammed'in (s.a.s.) ilahî bir peygamber olmadığı, kendisinin İslâm dinini, Yahudi ve Hristiyan şeriatından oluşturduğu, fakat Yahudi ve Hristiyanların kendi dinleri ile İslâm arasındaki farklılıkları idrak etmeleri sebebiyle Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından tebliğ edilenleri kabul etmedikleri sonucuna ulaşılır. Nöldeke'nin çelişkili iddialarına göre ya Hiz. Muhammed'in (s.a.s.) ilahî bir peygamber olarak gönderildiği ve İslâm dininin kendine özgü bir yapıya sahip olduğu itiraf edilmeli, veyahut Yahudi ve Hristiyanların kendi şeriatlarından habersiz oldukları kabul edilmelidir. Aksi takdirde birbirlerini yalanlayan ifadelerden mantıklı bir sonuca ulaşmak mümkün gözükmemektedir.

¹⁰² Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, 20.

¹⁰³ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 45-46.

¹⁰⁴ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 19.

¹⁰⁵ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 59-60.

¹⁰⁶ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 188.

6.2. Ensâr'ın İslâm'a Yönelmelerinin Sebebi Hakkında Tutarsız Görüşler

Evs ve Hazrec kabilelerinin Medine'de bulunan Yahudiler sayesinde “vahiy”, “peygamberlik” ve “Allah kelâmı” gibi ıstıhlara alışık olduklarını ve bu sebeple zikredilen ifadelerle hemhal olmayan Mekkelilere kıyasla İslâm dinini daha çabuk kabul ettiklerini ifade eden Nöldeke¹⁰⁷ zikredilen iddiasında da tenakuza düşmüştür. Zira kendisi eserinin 19. sayfasında Yahudilerin Mekke şehriyle ticari ilişkiler içinde olduklarını ve böylece Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Yahudi şeriatıyla alakalı bilgiler edindiğini savunmuş olmasına rağmen, şimdi de Mekkelilerin “vahiy, peygamberlik” gibi terimlere alışık olmadıklarını ifade etmektedir. Halbuki Mekke'li Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Yahudi şeriatıyla alakalı bilgiler edindiği ve bu malumatları kurmuş olduğu İslâm dininin kaidelerine intihal ettiğinin ifade edildiği bir ortamda sair Mekkelilerin Yahudi inancından habersiz olduklarını belirtmek olanaksızdır. Nitekim Medineli Ensâr'ın İslâm'ı kabul etmelerinin sadece bir sebebe dayandırılarak izah edilemeyeceğini, ayrıca Nöldeke'nin bu iddiasının da çelişkili olduğunu savunmak gerekecektir.

Sonuç

Theodor Nöldeke, *Geschichte des Qorans*'ın siyer ile ilgili kısımlarında ve makalelerinde araştırmalarına mal ettiği kaynakları büyük oranda titizlikle sergilemiştir. Tefsir, hadis, tarih literatüründen ve şiirlerden faydalandığı gibi oryantalist literatürdeki eserlere de önem vermiştir. Nöldeke'nin oryantalist literatürden ziyade İslâm literatürünü öncelmesi amacına uygun bir kaynak kullanımına işaret etmektedir. Fakat Hz. Muhammed'i (s.a.s.) şiddetli tenkitlere maruz bırakan Weil, Geiger, Sprenger ve Goldziher gibi oryantalist müelliflerin eserlerinden de büyük oranda istifade ettiği unutulmamalıdır. Zikredilen eserlerine kıyasla *Das Leben Muhammed's*'in kaynaklarına ulaşmak neredeyse imkânsızdır. Her ne kadar kendisi kitabının önsözünde bazı eserleri zikretmiş ve muhtelif kısımlarda şiirlere atıfta bulunmuş olsa da bunlardan hangi oranda istifade ettiğini belirtmemiştir. Nöldeke'nin, *Das Leben Muhammed's*'e mal ettiği kaynaklarının *Geschichte des Qorans* ile benzerlik arz ettiğine dikkat çekmesi her ne kadar ilgili eseri okumuş olanlar için bir anlam ifade etse de diğerlerinin istifade edilen kaynaklar açısından merakını gidermemektedir. *Das Leben Muhammed's*'de kaynaklara genel itibarıyla işaret edilmemesi eserin mahiyetiyle ilgilidir. Zira *Geschichte des Qorans*, Üniversite'nin ödüllü yarışmasına sunulacağı, ayrıca kendisinden önce genel anlamda çalışılmamış bir konuyu ele alacağı için kaynakların seçim ve yansıtılmaları hususunda şeffaf bir yapıya sahiptir. Yine ilk makalesinin Sprenger'e cevap niteliği taşıması, diğerlerinin de konularının mahiyeti gereği kaynaklara dayandırılmayı gerektirmeleri istifade edilen araştırmaların belirtilmesini beraberinde getirmiştir. Oysa *Das Leben*

¹⁰⁷ Nöldeke, *Das Leben Muhammed's*, 46.

Muhammed's zikredilen şartları haiz olmayıp kaleme alındığı dönemin birçok ilmi çalışmasında olduğu gibi kaynakları ihmal edilmiştir. Ayrıca Nöldeke'nin *Das Leben Muhammed's* başlıklı eserini genel okuyucu kitlesini de göz önünde bulundurarak kaleme aldığı unutulmamalıdır.

Nöldeke'nin Hz. Peygamber'i (s.a.s.) fırsatçılık ve çıkarıcılık gibi vasıflara düşürülmesi, ayrıca Arapları/Müslümanları "skandal müptelası" sözleriyle itham etmesi objektif kalamadığını göstermektedir. Müslümanlarla müşrikleri kıyasladığında daima inananları haksız çıkarma çabaları, fakat müşrikleri Ehl-i Kitap mensupları ile karşılaştırdığında şirk ehlini yerme girişimleri sunulan iddiayı desteklemektedir. Zira herhangi bir şahsı veyahut taifeyi ihtiyaca binaen bazen müspet, bazen de menfi sözlerle tasvir etmek yanlılığın tezahürüdür. Yine araştırmacının istifade ederek çalışmasına mal ettiği eserlerde zikredilen bilgileri herhangi bir açıklamaya, tahlile, eleştiriye tabi tutmaksızın inkâr etmesinin bir geçerliliği olmayacağı gibi, kaynaklarda sunulan rivayetleri değerlendirmeye tabi tutmasına rağmen ulaştığı neticenin aksine görüş bildirmesi kıymeti harbiyesi olmayan sübjektif bir tutumdur.

Nöldeke'nin siyer çalışmalarında dillendirdiği tahminleri irdelendiğinde onun İslâm dini ve Hz. Muhammed (s.a.s.) ile ilgili fikirlerine ulaşılabilir. Hz. İbrâhim'e dair bilginin Yahudiler vesilesiyle ulaştığı, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Zeyd b. Amr'dan da etkilenerik peygamberliğini ilan ettiği ve benzeri söylemleri, savunduğu peygamberlik tanımını temellendirme gayretinin tezahürü olmakla birlikte İslâm'ın ilâhî orijinine yönelik şüphelerini temsil etmektedir. Ayrıca Hz. Osman'ın İslâm'ı tercih edişini hanımına beslediği aşkıyla izah etmesi, yine Habeşistan'a hicret eden Müslümanların Hristiyanlığa geçme ihtimalleri üzerinde durması İslâm'ın onun zihninde tabi olunabilecek bir dine karşılık gelmediğine işaret etmektedir. Hasılı Nöldeke'nin kaynaklara dayandıramadığı iddialarını tahmin kisvesine büründürerek ifade ettiği açıktır.

Theodor Nöldeke'nin Kur'ân ayetlerinde, sahih hadis literatüründe veyahut tarihî rivayetlerde açıkça belirtilen hususlara mugayir değerlendirmelerde bulunması ciddiyetle ele alınması gereken hususlardandır. Zira 1860 yılında *Kur'ân'ın Tarihi* başlıklı çalışmasını yayınlayan ve bu eserini ödüllendirilecek titizlikte ele alan Nöldeke'nin Kur'ân'daki ayetlerden habersiz olması düşünülemez. Hal böyle olunca kendisinin 1863 yılında yayınladığı *Das Leben Muhammed's* başlıklı eserinde ayetlerle çelişen görüşlere yer vermesi ve zikredilen hususla alakalı hiçbir açıklamada bulunmaması kabul edilemez. Bununla birlikte Nöldeke'nin açık seçik tarih rivayetlerinin aksini savunması ve bu hususta hiçbir delile işaret edememesi ilmî bir tutum olmayıp ancak tarih malzemesinin çarpıtılması veyahut müellifin rivayetlerden habersiz oluşu ile izah edilebilir. Nöldeke'nin anlatımlarında özellikle Hz. Peygamber'i (s.a.s.) tenkit etmeye gayret göstermesi zikredilen ilk ihtimali öne çıkarmaktadır.

Theodor Nöldeke siyer eserlerinin muhtelif kısımlarında birbirleriyle çelişen iddialarda bulunmuştur. Müellifin zikredilen tarzdaki ifadeleri araştırıldığında bunların ekseriyetle Hz. Peygamber (s.a.s.) hakkında tenkit içeren sözler olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Nöldeke'nin bazı iddiaları derin tahlillere tabi tutmadan sübjektif bir tutumla aktardığını ifade etmek gerekir. Zira kaleme alınan iddiaların etraflıca değerlendirmeye tabi tutulmadan kâğıda geçirilmesi, araştırma ve yazım esnasındaki dikkatsizliğe, aceleciliğe ve peşin yargılarla şekillenmiş bir ideolojiye işaret etmektedir. Akademik araştırmaların ise her türlü sübjektif tutumdan uzak, ilmî kaynaklar üzerine bina edilmesi gerektiği bilinen bir gerçektir. Nöldeke'nin eserinde birbirleriyle çelişen iddiaları kaleme almış olması da aynı gerekçelerle izah edilmelidir. Her ne kadar insanın sınırlı bir varlık olduğu ve muhtelif fiillerinde hataya düşebileceği kabul edilebilse de araştırmacının kaleme aldığı eserinde temel iddialarını çürütmemesi ve ulaştığı sonuçları yalanlamaması -ilmî çalışmaların nihai amacı olan- tutarlı bir sonuca ulaşabilmek için gereklidir.

Kaynakça

- Ağarı, Murat. “Ya‘kübî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/287-288. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Becker, Carl Heinrich. *İslamstudien*. 2 Cilt. Leipzig: Quelle&Meyer, 1932.
- Brockelmann, Carl. “Autobiographische Aufzeichnungen und Erinnerungen von Carl Brockelmann”. *Oriens* 27/28 (1981), 1-65. <https://doi.org/10.2307/1580563>
- Brockelmann, Carl. *Geschichte der islamischen Völker*. München&Berlin: Verlag von R. Oldenbourg, 2. Basım, 1943.
- Bulut, Yücel. *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları, 6. Basım, 2016.
- Akîki, Necip. *el-Müsteşrikûn*. 3 Cilt. Mısır: Daru'l-Mearif, 3. Basım, 1964.
- Fück, Johann. *Die Arabischen Studien in Europa*. Leipzig: Otto Harrasowitz, 1955.
- Görgün, Hilal. “Nöldeke, Theodor”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/217-218. İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2007.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: İSAM, 4. Basım, 2012.
- Hurgronje, C. Snouck. “Theodor Nöldeke 2. März 1836-25. Dezember 1930”. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 85/3/4 (1931), 239-281.
- İbn Abd Allah Al-Shuwayqi, Bandar. “Hadith transmission in Theodor Nöldeke's Geschichte des Qorâns”. *Journal of Qur'anic Studies*, 17/2 (2015), 150-201. <https://doi.org/10.3366/jqs.2015.0204>
- İbn Hişâm. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sakkâ; İbrahim el-Ebyârî; Abdülhâfız Şelebî. 2 Cilt. Mısır: Mustafa el-Bâbî el Halebî, 2. Basım, 1955.
- İbn İshâk. *Kitabü's-Siyer ve'l-megâzî*. thk. Süheyl Zekkar. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978.
- İbn Sa'd. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. 8 Cilt. Beyrut: Darü'l Kütübî'l İlmiyye, 1990.

- Karimi-Nia, Morteza. "The historiography of the Qur'an in the Muslim world: The influence of Theodor Nöldeke". *Journal of Qur'anic Studies*, 15/1 (2013), 46-68. <https://doi.org/10.3366/jqs.2013.0077>
- Kitabı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2020.
- Kuhn, Ernst. "Versuch einer Übersicht der Schriften Theodor Nöldeke's". *Orientalische Studien Theodor Nöldeke zum siebzigsten Geburtstag (2. März 1906)*. 13-51. Giessen: Verlag von Alfred Töpelmann, 1906.
- Küçük, Abdurrahman vd. *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan, 6. Basım, 2015.
- Littmann, Enno. *Ein Jahrhundert Orientalistik*. Wiesbaden: Otto Harrasowitz, 1955.
- Mangold, Sabine. *Eine „weltbürgerliche Wissenschaft“- Die deutsche Orientalistik im 19. Jahrhundert*. Stuttgart: Franz Steiner, 2004.
- Muir, William. *The Life of Mahomet*. 4 Cilt. London: Smith, Elder and Co., 1861.
- Müller, David Heinrich. "Theodor Nöldeke". *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 20 (1906), 125-127.
- Nöldeke, Theodor. *Das Leben Muhammed's: Nach den Quellen populär dargestellt*. Hannover: Carl Rümpel, 1863.
- Nöldeke, Theodor. "Die Tradition über das Leben Muhammeds". *Der Islam: Zeitschrift für Geschichte und Kultur des islamischen Orients* 5 (1914), 160-170.
- Nöldeke, Theodor. *Geschichte des Qorans*. Göttingen: Verlag der Dieterichschen Buchhandlung, 1. Basım, 1860.
- Nöldeke, Theodor vd. *Geschichte des Qorans*. 3 Cilt. Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 2. Basım, 1909.
- Nöldeke, Theodor. "Hatte Muḥammad christliche Lehrer?" *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 12/4 (1858), 699-708, 745.
- Nöldeke, Theodor. "Zur tendenziösen Gestaltung der Urgeschichte des Islām's". *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 53/1 (1899), 16-33.
- Paret, Rudi. *Arabistik und Islamkunde an deutschen Universitäten: Deutsche Orientalisten seit Theodor Nöldeke*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1966.
- Perceval, Caussin de. *Essai sur l'histoire des Arabes avant l'islamisme, pendant l'époque de Mahomet et Jusqu'à la réduction de toutes les tribus sous la loi musulmane*. 3 Cilt. Paris: Firmin Didot Frères, 1847.
- Polat, Hüseyin. *Kur'ân Kronolojisiine Oryantalistik Yaklaşımlar: Gustav Weil ve Theodor Nöldeke*. Muş: Beka Yayıncılık, 2020.
- Polat, Hüseyin. "Theodor Nöldeke'nin Âyet ve Sûreleri Tarihlendirmede Başvurduğu Yöntemlere Eleştirel Bir Yaklaşım". *İlahiyat Akademi* 10 (2019), 87-106.
- Sabuncu, Ömer. *Yahudi Asıllı Sahâbîler*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2019.
- Said, Edward W. *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*. çev. Berna Yıldırım. İstanbul: Metis Yayıncılık, 10. Basım, 2017.

- Sarıçam, İbrahim vd. *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*. Ankara: Nobel Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Sellheim, Rudolf. "Theodor Nöldeke (1836-1930): Begründer der modernen Orientalistik". *Die Welt des Orients* 37 (2007), 135-144.
- Sprenger, Aloys. *The Life Of Mohammad From Original Sources*. Allahabad: The Presbyterian Mission Press, 1851.
- Taberî, Ebû Ca'fer İbn Cerir Muhammed b. Cerir. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Taberî, Ebû Ca'fer İbn Cerir Muhammed b. Cerir. *Tarihu'r-rusul ve'l-mülûk*. 11 Cilt. Beyrut: Daru't-Turâs, 2. Basım, 1967.
- Ünal, Yavuz. "Hadis Verilerine Göre Hz. Peygamber'in İlk Kiblesi: Beyt-i Makdis". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12-13 (2001), 189-211. <https://doi.org/10.17120/omuifd.98357>
- Vâkıdî, Ebû Abdullah el-. *el-Megâzî*. 3 Cilt. Beyrut: Marsden Jones, 3. Basım, 1989.
- Weil, Gustav. *Mohammed der Prophet, sein Leben und seine Lehre aus handschriftlichen Quellen und dem Koran geschöpft und dargestellt*. Stuttgart: J. B. Metzler, 1843.
- Wellhausen, Julius vd. "Mohammedanism". *Encyclopedia Britannica*. 16/545-606. Edinburgh: Adam and Charles Black, 1883.
- Yıldırım, Müslüm. "Geschichte des Qorâns (Kur'ân Tarihi)'in Kaynakları -Batılı Kaynaklar". *Usul İslam Araştırmaları* 31/31 (2019), 119-174. <https://doi.org/10.56361/usul.560121>
- Yıldırım, Müslüm. "Geschichte des Qorâns (Kur'ân Tarihi)'in Kaynakları -İslâmî Kaynaklar". *Diyanet İlmi Dergi* 55/2 (2019), 259-311. <https://doi.org/10.61304/did.587659>